

MED VINDU MOT VERDEN

Den oversatte skjønnlitteraturen ved tre store forlag

Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk

Masteroppgave i litteraturformidling

Mats Christian Johander

Veileder: Hans H. Skei

Universitetet i Oslo

Våren 2007

SAMMENDRAG

Denne oppgaven presenterer en oversikt over hvilke språkområder det har blitt oversatt skjønnlitteratur fra ved forlagene Aschehoug, Cappelen og Gyldendal. Det blir gitt et historisk riss av feltet innen de tre respektive forlagene. Statistikken som er brukt er fra 1964 og går frem til 2006, og herfra følger analysen av hvilke språkområder som har dominert innen de ulike forlagene. Det blir også forklart hvordan utenlandsk litteratur blir formidlet og oversatt, før som nå. Med utgangspunkt i mitt materiale, gis det avslutningsvis en tilstandsrapport av hvordan situasjonen fremstår i dag.

Takk

Takk til min veileder professor Hans H. Skei for konstruktiv kritikk og tro på prosjektet.

Jeg vil også takke følgende personer for hjelp og verdifulle opplysninger:

Fra Gyldendal: Ansvarlig for oversatt skjønnlitteratur i perioden 1963–1996: Gordon
Hølmekvakk og redaksjonssjef oversatt skjønnlitteratur Janneken Øverland

Fra Cappelen: Ansvarlig for oversatt skjønnlitteratur i perioden 1974-2005: Aase Gjerdrum

Fra Aschehoug: Ansvarlig for oversatt skjønnlitteratur i perioden 1985-2006: Marit Notaker

Fra Pax: Til redaktørene Birgit Bjerck og Astrid de Vibe rettes en spesiell takk for at de lot meg delta på en rekke av Pax' møter under bokmessen i Frankfurt.

Og sist men ikke minst vil jeg gjerne takke mine medstudenter som har bidratt med selskap og inspirerende samtaler gjennom hele prosessen.

Innhold

1. Innledning	5
1.1 Bakgrunn og fremgangsmåte	6
1.2 Kommentar til materialet.....	8
2. Hva er en oversettelse?.....	11
3. Støtteordninger for oversatt litteratur	14
3.1 Innkjøpsordningen for oversatt skjønnlitteratur	14
3.2 EUs kulturprogram	15
3.3 Nordbok.....	16
4. Scouts, agenter og messer	17
4.1 Scouts	17
4.2 Agenter	17
4.3 Messer	18
4.4 Frankfurt på avstand.....	19
4.5 Frankfurt sett fra siden	20
5. Den oversatte historie.....	25
5.1 Gyldendal Norsk Forlag 1929–2006	25
5.2 J. W. Cappelens Forlag 1829–2006	33
5.3 Aschehoug Forlag 1872–2006	39
5.4 De små og de mellomstore forlagene	44
6. Konklusjon.....	47
Litteraturliste.....	51

A real translation is transparent; it does not cover the original, does not block its light, but allows the pure language, as though reinforced by its own medium, to shine upon the original all the more fully. This may be achieved, above all, by a literal rendering of the syntax which proves words rather than sentences to be the primary element of the translator. For if the sentence is the wall before the language of the original, literalness is the arcade.

(Walter Benjamin, 1997, [1932])

1. Innledning

De følgende sider har som mål å skildre hovedtrekkene med hensyn til hvilke språkområder det har blitt oversatt skjønnlitteratur fra i perioden 1964–2006. Naturlig nok kan jeg ikke ta for meg samtlige av de norske forlag, men fokuserer primært på Gyldendal, Aschehoug og Cappelen. Det er flere grunner til dette. For det første er det en umulighet å dekke samtlige av de norske forlagene innenfor rammene av denne oppgaven. For det andre har de tre valgte forlagene lenge vært å regne som de tre største i Norge, og deres utgivelser har i lang tid stått for mesteparten av det som har blitt gitt ut på dette feltet. Ved å fokusere på språkområder vil jeg blant annet finne ut følgende ting:

- Hvilket forlag som gjennom historien har oversatt mest skjønnlitteratur
- Hvilke språkområder som har dominert ved de ulike forlagene
- Hvilket forlag som har dekket flest språk

Med disse dataene innsamlet og tolket, vil jeg så kunne si noe om utviklingen innen oversatt litteratur i Norge. Jeg vil også redegjøre for hva man kan kalle ”den oversatte historie” innenfor hvert av mine tre forlag. Annen forlagshistorie uten relevans til oversatt litteratur er ikke tatt med.

1.1 Bakgrunn og fremgangsmåte

Norge, et lite land med anslagsvis 4,6 millioner innbyggere, har et kulturliv hvis utbredelse strekker seg utover hele verden. Norge eksporterer sin kultur, andre land er interessert i hva vi har å tilby, og vi er også interessert i å spre våre tanker og ideer. Bøker og litteratur, som bærere av tanker og ideer, former så andre nasjoners oppfatning av Norge og nordmenn. Slik spredning av tanker og ideer kan både gagne og skade Norges omdømme. Man kan bli feiltolket, eller noen ganger riktig tolket, uten at det nødvendigvis gjør saken bedre. Dette er prisen man må betale for ytringsfriheten. Desto flere impulser som når ut, jo riktigere blir totalinntrykket. Derfor er det viktig at de riktige impulsene når ut, dersom vi som nasjon ikke ønsker å bli stereotypifisert på gale premisser. På samme måte tilegner Norge seg også informasjon om andre land og kulturer gjennom forskjellige former for kulturimport. Historisk sett er det naturlig at vi har mest kjennskap til land som ligger oss nært geografisk, men i senere tid, med økt globalisering og innvandring, har også fjernere kulturer kommet oss nærmere enn før. Spørsmålet som kan og bør stilles er: Vet vi nok om disse kulturene til å kunne danne oss et nyansert bilde, eller er vår kunnskap basert på fordommer og for få impulser? Det er min mening at oversatt skjønnlitteratur, som en av mange midler for å bedre kulturforståelse, er svært viktig i dette henseende. Det er ofte en lavere barriere for å lese skjønnlitteratur, enn hva som er tilfelle for sakprosa; bibliotekenes lånestatistikker bekrefter også dette (Ringdal 1985:248–257). Økt forståelse kan føre til økt toleranse, og dersom vi, innbyggere i landet Norge, blir gitt muligheten til å forstå hverandre bedre, kan det også bli lettere å unngå misforståelser og utilsiktet hets. Som et ledd i integrasjonspolitikken er oversatt skjønnlitteratur et av mange viktige midler. Oversatt skjønnlitteratur er med på å bygge broer mellom kulturer, og skape forståelse for ulike folkegrupper vi fra før av ikke vet så mye om.

Denne oppgaven vil først og fremst gi en innføring i feltet for oversatt litteratur i Norge, eksemplifisert med tre utvalgte forlag, samt vise hva som har blitt oversatt fra ulike språkområder fra 1964 og frem til i dag. 1964 er et viktig år av flere grunner. Kulturrådet ble opprettet, blant annet for å styrke skjønnlitteratur skrevet av norske forfattere, og forleggerforeningen samlet inn utgivelsestall fra medlemsforlag fra og med dette året. Jeg vil ta for meg hvordan feltet for oversatt skjønnlitteratur er satt sammen, hvilke ordninger som finnes, og hva som skilte og skiller mine tre utvalgte forlag fra hverandre. Jeg vil også avslutningsvis drøfte hvorfor oversatt skjønnlitteratur fra flere ulike språkområder er viktig, i dag trolig mer enn før.

Det mest nærliggende studie jeg har lyktes få tak i ble gjort i 1983. Det heter *Om utenlands diktning i Norge 1926–1983 – En studie av fem serier av oversatt skjønnlitteratur* og er skrevet av Lars Iversen, levert inn som hovedoppgave ved universitetet i Bergen, høsten 1983. Iversen tar for seg fem sentrale serier innen oversatt skjønnlitteratur i Norge og skisserer feltet og historien rundt dette. Iversen har gjort en grundig jobb med statistikk og tallmateriale fra sin tidsperiode, arbeid jeg gjør nytte av også i min oppgave. Det er imidlertid over 20 år siden Iversen leverte inn sin oppgave, og et nyere perspektiv over oversatt litteratur er dermed nødvendig. Der Iversen avslutter i 1983, tar jeg også for meg tiden frem til i dag. Iversens fokus på seriene er i høyeste grad hensiktsmessig, da dette materialet er lettere håndterbart enn løse utgivelser. Jeg vil også ha et hovedfokus på seriene, delvis av de samme grunnene, men også for å få muligheten til å sammenligne serieutgivelsene med den totale utgivelsesprofilen innen samme forlag.

Med mitt materiale har jeg kommet frem til følgende hypotese: I takt med globalisering og innvandring har oversettelseslitteraturen stadig strukket seg mot nye språkområder, men det er de oversatte kvalitetsseriene som har sørget for den største utvidelsen i språkområder ved de store forlagene, ikke den generelle utgivelsesprofilen.

Når det er sagt, må jeg tillegge at det ikke alltid har vært noe valg av språkområder, men snarere valg av viktig litteratur. Dersom man stoler på forlagenes valg av ”viktig litteratur”, viser statistikken at den viktigste litteraturen kommer fra de engelske språkområdene. Dette er på ingen måte oppsiktsvekkende. Det er innen dette språket tilgjengeligheten er størst, og det er neppe noen som er uenige i at det utgis svært mye viktig litteratur på engelsk. Problemet oppstår, slik jeg ser det, når overvekten av titler fra engelske språkområder blir så stor at det setter andre språkområder og land i skyggen. Det er tross alt begrenset hvor mange titler forlagene har budsjett for å gi ut. Dette kan igjen, fra et norsk ståsted, føre til en mangel i vårt totale verdensbilde. Siden det allerede er kjent at de aller fleste oversatte skjønnlitterære bøker er oversatt fra engelsk, vil denne masteroppgaven i større grad fokusere på hvilke andre språk det blir og har blitt oversatt fra, og hvordan dette fordeler seg blant de utvalgte forlagene.

Det har vært hensiktsmessig for meg å dele oversettelsene inn i språkområder i stedet for land. Videre vil jeg også dele termen *språkområder* i to deler, en taksonomisk oversikt som kan illustreres på følgende måte:

De nærliggende språk – språkområde 1

I

De fjerne språk – språkområde 2

Språkområde 1 er de språkene som det tradisjonelt sett har blitt oversatt mest ifra, som det finnes mange oversettere av, og som det er lettest for forlagene å få gitt en norsk språkdrakt. Merk at inndelingen i disse språkområdene er sett fra et norsk perspektiv. Språkene innenfor dette området er svensk, dansk, engelsk, tysk, nederlandsk, portugisisk, fransk og spansk. Her i ligger det et viktig poeng. Med unntak av svensk og dansk, som lett kan oversettes fordi den geografiske nærheten og likheten språkene i mellom gjør oversettere lett tilgjengelige, har alle de andre språkene en historie tilhørende gamle kolonimakter. Dermed har disse språkene spredd seg til flere land, også til land som ligger fjernt vekk fra oss geografisk. En sydafrikansk forfatter oversatt til norsk, har som oftest skrevet sin roman på engelsk, en brasiliansk forfatter på portugisisk, en gambisk på fransk og så videre.

Spredningen av disse språkene kan sees på som en spredning av vestlig kultur. For tiden er arabisk litteratur i sterk vekst, og ifølge Marit Notaker, redaksjonssjef for oversatt litteratur i Aschehoug, 1985 – 2006, har dette sammenheng med spredning av romanen som form. I et intervju, 17.01.2007, sier hun:

Arabisk er i sterk fremvekst. Det tror jeg har å gjøre med at romanen som form har fått mer vekst. I arabisk litteratur tidligere har det vært mye poesi, epos og noveller. Dette er noe man ofte ser i utenomvestlig litteratur; det at romanen er en vestlig sjanger, og kommer da ofte sent, og vi formidler lettere mellom romaner (Notaker 2007).

Forlagene formidler altså lettere mellom romaner, og ifølge statistikken, lettest mellom de språkene det allerede er utstrakt kjennskap til. De følgende sidene vil vise fordelingen mellom disse språkområdene i et historisk perspektiv.

1.2 Kommentar til materialet

Det finnes ingen lett tilgjengelig og pålitelig oversikt over oversatte utgivelser av skjønnlitteratur fra før 1964. Det som finnes er en samling av gamle forlagskataloger hos Nasjonalbiblioteket, men den er dessverre ikke helt komplett. Disse katalogene har gjennom tiden blitt mer oversiktlige, og de senere årene trolig mer pålitelige. De tidlige katalogene er preget av problemer som gamle og nye titler om hverandre, ingen sjangerinndeling og generelt lite systematikk av den typen vi er vant til i dag. Jeg har forholdt meg til disse

problemene ved å foreta kvalifiserte gjetninger der det har hersket tvil, blant annet ved å bruke BIBSYS som alternativ kilde. Til tross for disse problemene har jeg brukt dette materialet for å si noe om generelle trender fra 1964 og frem til i dag. Jeg tar forbehold om at tallene ikke vil være 100 prosent korrekte. Det har også kommet ut titler som ikke har vært ført opp i forlagskatalogene. Målet har vært å se hva som skilte Gyldendal, Cappelen og Aschehougs utgivelser i denne tiden, da med fokus på språkområder. Ved å velge disse tre forlagenes kataloger som materiale, kan jeg si noe om hvordan Norges tre største forlag har viderefremmet verdensdiktningen i Norge. Det finnes selvfølgelig også andre viktige forlag som har gitt ut oversatt skjønnlitteratur, om enn i mindre skala. Disse vil bli nevnt senere i oppgaven. Ved å begrense materialet til disse forlagene, får jeg ikke en fullstendig oversikt over feltet, men jeg får en oversikt over de store trekkene innenfor feltet for oversatt skjønnlitteratur.

Fra 1964 begynte forleggerforeningen å lage statistikk over antall utgivelser fra alle sine medlemsforlag. Denne statistikken gir meg derfor et sammenligningsgrunnlag jeg kan bruke for å si noe om antall titler som har blitt gitt ut, og hvor stor del av markedet Gyldendal, Aschehoug og Cappelen har og har hatt. Forleggerforeningens tall forteller hvor mange nye titler som har blitt oversatt, men ikke fra hvilke språkområder. Oversikten over språkområder har jeg laget selv; det er denne oppgavens primærmateriale.

All statistikk har sine mangler, og jeg vil gjerne begrunne hvorfor jeg har registrert som jeg har gjort, og hva som er styrkene og svakhetene med min metode. Jeg har benyttet meg av kvantitativ metode, og har telt bortimot 3000 titler. Disse titlene har jeg gruppert innen hvilket språkområde de har blitt oversatt fra. Det er flere titler som ikke er oversatt fra originalspråket, men via et annet språk. Disse titlene har da blitt telt ut fra hvilket språk de er oversatt fra.

Språk som engelsk, fransk, tysk og spansk er språket til mange lands nasjonallitteratur. En svakhet med min metode er derfor at det ikke kommer frem hvilket land tittelen kommer fra, men bare hvilket språk den er oversatt fra. Dette er spesielt uheldig når det kommer til koloninasjonene, der min registrering ikke skiller mellom Brasil og Portugal, England og USA eller Spania og Mexico, for å nevne noen. Likevel viser dette perspektivet hvordan imperialismen og koloniene har gjort verden mindre, også med henhold til språkene. Kolonimaktene står nærmere oss i form av at svært mange land har forfattere som skriver og snakker språk Norge og Europa allerede er godt kjent med.

En annen sorteringsmetode kunne ha vært å gruppere innenfor hvilket land originalen stammer fra, men det viste seg å bli problematisk av flere grunner. For det første kommer det

ikke alltid klart frem i forlagskatalogene hvilket land tittelen er hentet fra, og å spore opprinnelsen til samtlige titler innenfor mitt materiale, ville vært for tidkrevende innenfor rammene av denne oppgaven. Det kan også vise seg vanskelig å bestemme en romans opprinnelse ut fra forfatterens opprinnelse. En forfatter tilfeldigvis født i Tyrkia, men som har levd i England i flere år, og skriver på engelsk, vil etter min metode få sine titler telt som engelsk. Det finnes også en rekke eksilforfattere som har flyktet fra sitt hjemland, og begynt å skrive på mer tilgjengelige språk. Disse titlene har også blitt telt etter hvilket språk de har blitt oversatt fra. Det er likevel vanlig at forlagene bruker ”eksotiske” virkemidler ved lanseringen av disse bøkene, eksempelvis ved å kalle det ”en roman fra Japan”, eller lignende. Her har jeg vært nådeløs. Dersom romanen har blitt oversatt fra engelsk, er det dette språkområdet som har blitt telt. Det er enda flere grunner til en slik inndeling. De fleste titler fra nyere tid innenfor mitt materiale er oversatt direkte fra originalspråket. Det fremgår derved at det er et ideal å oversette direkte, og i tråd med denne idealiseringen, har jeg valgt å telle de titlene som den norske utgaven har blitt oversatt fra. Det er disse språkområdene forlagene og oversetterne har hatt kontakt med. Ved å bruke min metode for registrering får jeg også et innblikk i hvordan romanen som form, en opprinnelig vestlig sjanger, har blitt spredd via koloniseringen.

2. Hva er en oversettelse?

Det ligger mye arbeid i å skape et produkt som egner seg for videreformidling. Enten det er bøker, hjemmesider, filmer, musikk eller et annet kulturprodukt, må produktet skapes/lages, distribueres og markedsføres dersom det skal ha mulighet til å komme ut til et større antall mennesker. Ikke alle kulturprodukter er umiddelbart tilgjengelige, og produkter som bærere av tanker og ideer på et fremmed språk, kanskje minst av alle. Norsk er et lite språk, hvis skriftlige form til nøds forstås av et fåtall dansker og svensker utenfor Norge, men skal vi utenfor dette språkområdet, må det oversettes.

Hva er så en oversettelse? Spørsmålet er ikke så lett som det ser ut; likevel finnes det både vanskelige og lette svar. Et av de lette, og som også kan fungere som en start på dette resonnementet, er at en oversettelse er en formidling av et budskap gjort forståelig av en mellommann. Altså, du har en kildetekst som skal meddeles en mottaker. Problemet er at kilden ikke forstås av mottakeren. For å gjøre kilden forståelig for mottakeren, må den oversettes. Så langt ser det hele ganske så enkelt ut, og få reflekterer nevneverdig over dette. En oversetters oppgave blir i dette tilfellet å forståeliggjøre en uforståelig tekst for en gitt mottaker. Dersom teksten som skal oversettes er av faglig eller teknisk art, er det viktigste at budskapet blir oversatt nøyaktig, altså meningen. Ordlyden er i dette tilfellet ikke like viktig. Eksempelvis, dersom en bruksanvisning skal oversettes, er det neppe prioritert å få med seg annet enn nøyaktige fakta sagt på mest mulig forståelig måte. Det viktige her er at bruksanvisningen leder frem til riktig løsning. Tone, metaforer, valør, bruk av ord med mer, er neppe prioritert når slike tekster skal oversettes. For en oversetter av skjønnlitteratur blir oppgaven straks mer komplisert. Her er det ikke bare budskapet som skal oversettes, men også språkets egenart; ideelt sett skal ikke mottakeren snytes for noen av originalverkets nyanser. Mange vil hevde at en oversetter her står overfor et umulig oppdrag. Analogier, lokale metaforer, flertydigheter – en oversetter kan umulig få med seg alt. Alt er heller ikke oversettbart. De dyktigste får imidlertid med seg svært mye.

En skjønnlitterær oversettelse er altså et forsøk på å gjenskape en kildetekst på et annet språk, og på veien få med seg flest mulig av språkets nyanser og tone. Denne oppgaven kan deles opp i flere nivåer/trinn. Og her vil jeg bruke den danske litteraturkritiker og lektor Erik Skyum-Nielsens essay "Litterær oversettelse" for å gi et innblikk i alle de valg og problemer som en oversetter kan støte på. Avsnittet som følger er ingen parafrase av Skyum-Nielsens essay, men essayet danner en grunntanke, jeg har jobbet videre med. Skyum-Nielsen har

hentet denne inndelingen fra den tsjekkiske kritikeren Jiri Levy. Han deler oversetterens oppgave inn i tre trinn.

Det første en oversetter må gjøre er å *tilegne seg kildeteksten*. Dette gjør han ved å først forstå betydningen på ordnivå. Ordboksarbeid kan dette også kalles. Allerede nå har oversetter tilegnet seg den kunnskapen som skal til for å foreta en mekanisk oversettelse, på linje med hva en datamaskin og et oversetterprogram kan produsere. For en oversetter av skjønnlitteratur, er det lett å se datamaskinens begrensninger allerede på neste nivå, som dreier seg om syntaks og grammatikk. En oversetter må naturlig nok beherske dette på begge språk. Han må også forstå det enkelte lands metaforbruk, symbolbruk, og helst se flest mulige intertekstuelle referanser og analogier; den språklige leken med ord bør ikke gå upåaktet hen.

Det neste trinnet det henvises til er *fortolkningen av kildeteksten*. Frem til nå har oversetteren kun tatt for seg den språklige siden ved teksten. Noen idiomatiske oversettelser har han nok kommet frem til ved oversettelsen av metaforer, men heri ligger det også et stort ansvar. Nå skal oversetter "søke etter værkets objektive mening og etter bedste evne undgå at projicere egne værdier og erfaringer ind i forlægget" (Skyum-Nilsen 1997:82). Det er viktig å merke seg at Skyum-Nilsen her sier: "efter bedste evne", noe som antyder at denne oppgaven i realiteten er umulig å utføre, men at oversetter likevel skal tilstrebe å komme nærmest mulig en god løsning. Dersom det oversettes på tvers av kulturer, og det ligger mye kultur i språket, må en oversetter være påpasselig med hva slags kulturbærende uttrykk han velger å oversette, for eksempel en metafor, med. "A cup of tea er ikke en kopp te, det ligger en hel kultur i det engelske uttrykket", sier Kjell Risvik, oversetter gjennom over 35 år, i et intervju der han blir bedt om å redegjøre for sitt yrke (Risvik 2001). Noen metaforer og språklige virkemidler er av lokal art, og bør unngås. Et eksempel på dette skapte overskrifter i *Dagbladet* mandag 28.08.2006 der et tyrkisk forlag blir beskyldt for islamisering med sin oversettelse av H.C.Andersens folkeeventyr. I oversettelsen blir Gud oversatt med Allah, og Allah blir også skrevet inn steder der det ikke har vært noen referanser til Gud i det hele tatt. Dette er alvorlig, da det for det første i oversettelsen tillegges kildeteksten mening som klart ikke skal være der. I tillegg anses det som en ekstra stor krenkelse å foreta omskrivninger av verk som gjennom tiden har oppnådd klassikerstatus (Børje 2006). En oversetter må også være lojal mot kildeteksten, og kun foreta tolkning der det finnes belegg for det i kildeteksten. En oversetter må også være konsekvent med en slik tolkning. Har han først gjort et valg ut i fra alternative tolkningsmuligheter, må han følge dette valget gjennom hele boken. En oversetter må også passe seg for å tolke så meget at det lukker verket for åpne tolkningsmuligheter som ligger i kildeteksten.

Siste fase i tre-trinnsprosessen jeg har skissert her er selve *oversettelsen av kildeteksten*. Det er i denne fasen at oversetteren realiserer sine valg, og derav utvider nasjonallitteraturen til landet det oversettes til. Likevel er lojaliteten til kildeteksten det viktigste. Oversetter må ikke la sin egen stil prege verket i den grad at det overskygger stilen til originalen. Det er tross alt forfatterens navn som blir stående på forsiden av boken. Det er heller ikke ønskelig at oversettelsens stil og tone blir i så stor grad gjenkjennelig, at en erfaren leser vil kunne kjenne ham igjen ved oversettelsen av en annen bok. En oversettelsens oppgave er problematisk, men også svært viktig. Han skal i korte trekk videreføre en tanke til et språk der den ikke har oppstått, med alle de problemene det måtte medføre.

Det vil nok være galt å tillegge Skyum-Nilsen disse meningene, da han for det meste henviser til hva andre kritikere og teoretikere har kommet frem til, men i den delen som omhandler oversetterens tre faser, ifølge Skyum-Nilsen hentet fra en tysk teoribok forfattet av Jiri Levy, oversatt i hans eget essay, og derav tolket, er det betimelig å problematisere dette forholdet. Jiri Levys originaltekst er tsjekkisk med tittel: *Umění překlady*. Derav følger at Skyum-Nilsens oversettelse er en andreleddsoversettelse. Poenget mitt her, er at Skyum-Nilsen har tolket Levy sin tekst, da en del av praksisen med å oversette innebærer å tolke. Når han så tolker, kan det også hevdes at resultatet blir farget av hans egne meninger. Dette er da også en av fallgruvene en oversetter må være seg bevisst i sin praksis. Noe også Skyum-Nilsen omhandler i sitt essay (Skyum-Nilsen:89–95).

En oversettelsens oppgave er å formidle tanker og ideer over en språkbarriere som ellers ville vært svært vanskelig eller uoverkommelig å komme seg gjennom for leser. Det er dermed lett å se på en oversettelse som noe fattigere enn originalen, noe som ofte kan stemme. Med det er desto fattigere med en original som ikke lar seg forstå. En oversettelse gir en leser muligheten til å få innblikk i et verk han ellers ikke ville ha forstått – ingen liten prestasjon.

I en kronikk i *Aftenposten* kalt ”Til oversetternes pris” problematiserer forfatteren Jan Kjærstad benevnningen ”norsk roman”. For i det en roman blir gitt norsk språkdrakt, blir det også en norsk roman, selv om det er snakk om en oversettelse. En slik oversettelse er i like stor grad med på å fornye det norske språk, utvide nasjonallitteraturen og spre tanker og ideer, som en roman skrevet på norsk av en norsk forfatter. Den oversatte litteraturen er dermed svært viktig både for det norske språket og den norske mentaliteten.

3. Støtteordninger for oversatt litteratur

Det kan ofte være interessant å ta en kikk i kolofonsidene til oversatte romaner. Ofte vil det stå ”Innkjøpt av Norsk Kulturråd”, ”Boken utgis med støtte fra Norsk Kulturfond”, eller ”Utgitt med støtte fra EUs Kulturprogram”; frem til 2006 kunne det også stå ”Utgitt med støtte fra Nordisk Ministerråd (Nordbok)”. Det finnes flere forskjellige støtteordninger som utgivere av oversatt skjønnlitteratur kan benytte seg av, men de kommer alle med betingelser. Det som ordningene har til felles, er at de alle tilstreber å støtte utgivelser av oversatt litteratur som ellers ikke ville ha kommet ut. Marit Notaker, forhenværende redaksjonsansvarlig for oversatt litteratur ved Aschehoug uttaler følgende om innkjøpsordningen for oversatt litteratur i et intervju, våren 2007: ”Innkjøpsordningen for oversatt skjønnlitteratur er et være eller ikke være for oversatt kvalitetslitteratur i dag” (Notaker 2007), mens Gordon Hølmebakk, redaksjonssjef for oversatt litteratur ved Gyldendal i perioden 1963–1997, uttaler at ”Innkjøpsordningen er en oppmuntring, men ikke stort mer” (Hølmebakk 2006). Til tross for delte meninger rundt disse ordningene, vil jeg hevde at uten disse ordningene ville svært mye utenlandsk litteratur ikke funnet noen norsk språkdrakt.

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for både hva jeg mener har vært, og fortsatt er, de viktigste støtteordningene for oversatt skjønnlitteratur i Norge.

3.1 Innkjøpsordningen for oversatt skjønnlitteratur

Helt siden 1965 har Norge hatt en innkjøpsordning for ny norsk skjønnlitteratur. Ordningen forvaltes av Norsk Kulturråd som igjen får sine midler fra Kultur- og Kirkedepartementet. I 1990 ble denne utvidet med en ordning også for oversatt skjønnlitteratur. Ordningen er på ingen måte like omfattende, men den har utvidet seg litt siden den ble iverksatt. Det blir per dags dato kjøpt inn inntil 75 titler årlig i 500 eksemplarer, barne- og ungdomslitteratur inkludert. Bøkene blir deretter fordelt til landets biblioteker som gaver. Disse bøkene kommer i tillegg til bøkene bibliotekene ellers kjøper inn. Til sammenligning blir cirka 200 nye norske romaner, skuespill, noveller og diktsamlinger kjøpt inn i 1000 eksemplarer. Forlagene må melde på sine utgivelser via et skjema, tilgjengelig fra Kulturrådets hjemmesider, for å få sjansen til støtte. De påmeldte titlene blir deretter vurdert etter forskjellige kvalitetskriterier som jeg ikke skal gå nærmere inn på her. Det holder å si at vurderingskomiteen består av en oversetter, en universitetsansatt og en bibliotekar som velger ut bøkene på grunnlag av personlig lesning. Det hender seg at bøkene må gå flere runder før de eventuelt blir antatt eller underkjent.

Målsetningen til innkjøpsordningen for oversatt skjønnlitteratur er formulert på Kulturrådets hjemmesider. Der kan man blant annet lese: ”Ordninga skal sikre at det finst omsett litteratur frå mange språk til norsk, til utlån i norske folkebibliotek” (Kulturrådet 2007). I denne formuleringen er det spesielt interessant å merke seg at kulturrådet ønsker å støtte utgivelser oversatt fra mange språk. Målsetningen kan dermed tolkes dit hen at det er enklere å få støtte til bøker oversatt fra mer sjeldne språkområder, de det ikke er oversatt så mange av. Denne tolkningen bekreftes også ytterligere av en mindre ordning som kulturrådet har kalt Mosaikk-programmet. Dette programmet, eller prosjektet som det ofte kalles, går i korte trekk ut på at kulturrådet dekker hele oversetterhonoraret, i tillegg til at de kjøper inn de 500 eksemplarene av boken, dersom den er oversatt fra et av de syv største minoritetsspråkene i Norge. Disse språkene innebefatter for tiden urdu, persisk¹, arabisk, kurdisk, vietnamesisk, tamil og somali. Innenfor Mosaikk-programmet har det blitt kjøpt inn to til fire titler per år med et tak på fem titler. Det eksisterer også et samarbeid mellom Norsk Oversetterforening og Lingvistisk Institutt ved Universitetet i Oslo som har som oppgave å rekruttere og lære opp unge tospråklige skjønnlitterære oversettere til Mosaikk-programmet. Programmet varer ut 2008².

Førsteamanuensis Cecilie Naper er en av de som har kritisert innkjøpsordningen for oversatt litteratur. Kritikken går på at den ikke er stor nok, og at vi oversvømmes av for mye middelmådig norsk litteratur siden ordningen for norsk litteratur er såpass mye sterkere (Naper 1997:39–42, 67–68). Smal litteratur oversatt fra fjerne språkområder er ikke attraktivt for forlagene, og ofte ensbetydende med dårlig salg. Innkjøpsordningen for oversatt skjønnlitteratur sikrer forlagene et minimumssalg, og minsker dermed den økonomiske risikoen forbundet med å utgi mer risikofylt og smal litteratur. Det er imidlertid ingen titler som blir garantert støtte, og støtten kommer etterskuddsvis.

3.2 EUs kulturprogram

EUs kulturprogram har siden 1996 gitt støtte til oversettelser av europeisk litteratur til norsk. Støtten er betydelig, og ofte blir hele oversetterbudsjettet dekket. Hvert år lyser programmet ut midler til en rekke kulturforetak, der oversettelser av litteratur er et av disse. I perioden 2000–2006 fikk forlagene elleve millioner kroner fra programmet kalt Kultur 2000. Dette har

¹ Persisk er det samme som farsi, og benevningene opptre om hverandre i forlagskatalogene. Persisk er imidlertid den tradisjonelt brukte termen i Norge. Kilde: Språkrådet:

<http://www.sprakrad.no/Trykksaker/Spraaknytt/Spraaknytt_4_2005/Svar/> [10.05.2007]

² Kilde: Kulturrådet <http://www.kulturrad.no/fagomrader/litteratur/> [22.04.2007]

resultert i at rundt 200 europeiske bøker har blitt oversatt med støtte fra EUs Kulturprogram i denne perioden.

Et av kravene for å få muligheten til støtte, er at prosjektet kan gi Europeisk merverdi. Dette er et absolutt krav, og må argumenteres for i en eventuell søknad. Det kan heller ikke søkes om støtte til oversettelse av kun én bok, men minimum fire og maksimum ti. Verket må være skrevet av en europeisk forfatter innenfor programmet, og det kan ikke ha blitt oversatt til samme språk tidligere. Det opplyses også som et krav at verket må befinne seg innenfor den europeiske kulturarv – et punkt som henviser til verkets viktighet i en europeisk ramme. Det er gjerne dette punktet som feller en del søknader om støtte. Verkers viktighet kan alltid bestrides.

Til tross for at Norge ikke er medlem i EU, er vi berettiget til støtte gjennom EØS-avtalen på lik linje med EUs medlemsland³.

3.3 Nordbok

”Nordisk Litteratur- og bibliotekskomiteé (Nordbok) er en komité under Nordisk Ministerråd. Komiteén har som formål å styrke utbredelsen av nordisk litteratur og fremme biblioteksamarbeidet i Norden”⁴. Slik lyder formålsparagrafen til Nordbok, som fortsatt er å finne på komitéens hjemmesider på internett. Nordisk Ministerråd avviklet Nordbok ved utgangen av 2006.

Nordbok er dermed historie i dag, men under sin virksomhetstid har de gitt støtte til et betydelig antall skjønnlitterære oversettelser. Støtten har blitt tildelt to ganger i året, og har først og fremst dekket oversettelseskostnadene. I sjeldne tilfeller, der det er snakk om små språkområder som Grønland, Færøyene og det samiske språkområdet, har Nordbok også gitt produksjonsstøtte. Støtten omfatter også barne- og ungdomslitteratur.

³ Kilde: EUs Kulturprogram http://www.kulturrad.no/eus_kulturprogram/ [22.04.07]

⁴ Kilde: Nordbok. www.nordbok.org/om_nordbok/generelt.html [lesedato: 06.05.2007]

4. Scouts, agenter og messer

En vesentlig del av jobben til redaktører og forleggere innen feltet for oversatt litteratur, dreier seg om å finne de rette titlene for oversettelse. Tilbudet er nærmest ubegrenset, og for lettere å si ut de relevante titlene, finnes det primært tre kanaler de benytter seg av: scouts, agenter og messer. Dette kapitlet er basert på egne erfaringer og observasjoner gjort ved bokmessen i Frankfurt høsten 2006.

4.1 Scouts

En scout, løselig oversatt som speider, men dog ingen brukt term, blir betalt av forlag for å holde seg oppdatert innen litteraturfeltet i et eller flere utland. En scout er således en litteraturkjenner og formidler. Når scouten finner noe han anser som relevant for sin, i dette eksempelet norske forlegger, sender han et utdrag, synopsis eller ofte hele manuset per e-post til sin kontakt i Norge. Selv om "Scout" som et entallsord lett leder tanken til én person, har Scouten som oftest flere lesere knyttet til seg, hvis primærjobb er å lese manuskripter, skrive en synopsis og sende dette videre; en slags konsulentuttalelse for et verk som vurderes, gjerne opp mot flere land samtidig. I en slik synopsis forekommer gjerne følgende ingredienser: sidetall, oppsummering av handling, hvilke forlag som har kjøpt eller vist seg interessert i manuskriptet, priser verket eventuelt har mottatt, sammenligning av manuskriptet mot andre kjente forfattere, og til slutt en kort vurdering av manuskriptet. Scouten kjenner forlagets profil, og vurderingen er dermed tilpasset denne. Redaktørene som mottar slike scout-uttalelser blir etter hvert kjent med den enkelte leser og lærer seg å stole på de som man etter hvert har gode erfaringer med. En scout jobber gjerne mot flere land samtidig og skal ikke ha tilknytning til noen forlag i landet de opererer ut fra eller befinner seg i. Det er viktig at en scout er objektiv, og at vedkommende ikke jobber for prosenter, ulikt en agent.

4.2 Agenter

En agent er en selger og litteraturformidler som jobber på vegne av både forfattere og forlag. I USA, det største litterære marked som finnes, er det vanlig at en forfatter først går til en agent med sitt manus, som siden selger manuset videre til et forlag. I Norge finnes det imidlertid få agenter og agenturer for den innenlandske litteraturen, men dette er et felt der det har skjedd store endringer de siste år. Av de store norske forlagene har nå både Gyldendal, Aschehoug, Damm og Cappelen opprettet sine egne agenturer for salg av utenlandske rettigheter. Norge har også fått sin første uavhengige litterære agent i Eirin Hagen og Hagen Agency. En agent

kan være avgjørende for en forfatter som ønsker å bli oppdaget. I store markeder som USA og Tyskland er det flere forlag som ikke tar imot manus som kommer utenom en agent. En god agent har kontakter i bransjen og vet trolig mer om hva man skal gjøre for å bli antatt, enn hva en forfatter gjør. Han holder seg oppdatert om hva redaktørene liker og søker. Og det er også han som forhandler seg frem til en god kontrakt for sin forfatter, eller klient, som er termen det som oftest blir referert til. Dessverre er det også slik, at det finnes en mengde dårlige eller inkompetente agenter, som utnytter sine klienter til fordel for seg selv og sin kommisjon, plasserer forfattere på feil forlag, eller kaster bort tiden deres. En av grunnene til at agentene ikke har en såpass fremtredende plass i Norge, er trolig at markedet fortøner seg oversiktlig nok til at en forfatter kan holde seg godt oppdatert på egen hånd, og slipper dermed å gå innom det fordyrende mellomledet: agent.

I utgangspunktet er hele verden agentens marked, og i noen tilfeller blir manuset solgt til flere land samtidig før verket er utgitt i forfatterens hjemland, eller språkets hjemland. Dette gjelder da primært etablerte og anerkjente forfattere som redaktørene tar for gitt at vil selge godt.

4.3 Messer

I denne delen vil jeg gi en beskrivelse av Frankfurt-messen. Denne beskrivelsen vil først være basert på inntrykk og fordommer jeg har uten å ha besøkt messen, deretter vil jeg dra til Frankfurt og oppleve messen selv. Da vil jeg se hvordan mine fordommer stemmer overens med virkeligheten.

Mye av salget og markedsføringen av titlene går i dag via e-post, men ofte vil redaktørene og forleggerne også se hvem de forhandler med. I så måte er messene særdeles viktige. Det finnes en rekke bokmesser verden over som forleggere, redaktører, scouts, agenter, forskjellige frilansere og forfattere ser det som nødvendig å få med seg. Her blir forfattere og manuskripter promotert, kontakter knyttes, det prates, gjerne over en drink, og en ikke uvesentlig del manuskripter skifter eiere og blir vurdert for oversettelse. Noen av de viktigste messene i dag sett fra et norsk perspektiv, holdes i New York, London, Gøteborg, Bologna (barnelitteratur) og Frankfurt. Det finnes en rekke flere bokmesser, men disse er trolig de største og viktigste. Og dersom en skal krones som den viktigste og største, er det trolig Frankfurt. Tidligere redaktør Aase Gjerdrum svarer følgende om betydningen av messene:

Det er utenkelig for en forlagsredaktør å ikke dra til Frankfurt. Det er der man møter hverandre og boktipsene. Det er ofte veldig uformelt, à la stortingskorridoren. Ja, man møtes i korridorene, om kvelden. Man møter også forfattere som er invitert spesielt; det er veldig viktig. Jeg har nok fått mange kontakter i Frankfurt som har hjulpet meg med å få disse bøkene, også følger man gjerne opp med å reise til London, noen ganger Göteborg og bokmesser i Amerika. London vokser også noe veldig og har blitt veldig viktig som agentmesse også (Gjerdrum 2006).

4.4 Frankfurt på avstand

Mine inntrykk av Frankfurt-messen stammer fra sporadiske avisartikler, essays og artikler jeg har kommet over i løpet av siste halvår. Like før avreise har jeg fått anledning til å intervju forhenværende redaktør for oversatt litteratur hos Cappelen, Aase Gjerdrum. Informasjonen jeg har skaffet til veie som daterer seg lengst tilbake, stammer fra forfatteren Jens Bjørneboe. I årene 1969–1970 skrev han tre essays som alle omhandler Frankfurt-messen på en eller annen måte. Bjørneboes inntrykk er riktignok nesten 40 år gamle, og selvsagt vil mye ha forandret seg siden den gang; andre ting, vil jeg tro, har forblitt slik det den gang var. Et fellestrekk jeg holder for å være riktig, er at Frankfurt-messen er den største og viktigste messen for forlagsfolk, den gang som nå. Her samles forlagsfolk fra hele verden for å kjøpe og selge sine åndsprodukter. Bjørneboe beskriver messen som stor, alt for stor, og at forfattere som besøker messen har lett for å bli lei bøker bare gjennom å se omfanget som sirkulerer under disse dager. Et slik inntrykk er jeg heller ikke fremmed for at jeg kan komme til å sitte igjen med. Mitt fokus er på skjønnlitteratur som blir oversatt til norsk, og ikke omvendt. Bjørneboe var nok minst like opptatt av hvordan norsk litteratur blir videreformidlet i utlandet.

Et essay fra 1970 kalt ”Den internasjonale bokmesse i Frankfurt – Frankfurt ovenfra” åpner på denne måten:

Bokmessen i Frankfurt er en av de mest frastøtende og samtidig mest fascinerende fenomenen man kan finne i Europa. Allerede selve byen Frankfurt har dette preget; en stor, overfylt, inntil det uutholdelige merkantilisert moderne by, næsten helt uten særpreg, næsten uten ansikt. Frankfurt er i grunnen en eneste enorm flyplass; man kommer, man reiser, man selger, man kjøper (Bjørneboe 1970:215).

Med denne oppløftende beskrivelsen fra Bjørneboe, er det jeg drar ned til Frankfurt, ”denne frastøtende byen uten ansikt”.

Årets messe er som vanlig ingen liten begivenhet. Under en snau uke i begynnelsen av oktober skal over 7300 utstillere få vist frem sine varer, kontakter skal knyttes, foredrag skal holdes, det skal prutes, kjekles, auksjoneres og ikke minst, det skal festes. Det er vanskelig å

slå fast når Frankfurt-messen egentlig startet, men kilder kan vise til at det var en bokmesse her allerede på 1500-tallet. Den første bokmessen ble holdt av lokale bokhandlere rett etter at Johann Gutenberg i Mainz hadde oppfunnet boktrykkekunsten. Mainz er ikke langt fra Frankfurt, og således fikk messen en historisk tilknytning til stedet. Helt frem til 1600-tallet var Frankfurt åstedet for denne messen, mens den ble flyttet til Leipzig, tilsynelatende av politiske årsaker, under opplysningstiden. Etter andre verdenskrig ble messen flyttet tilbake til Frankfurt igjen, og den første messen ble da holdt i 1949; siden den gang har bokmessen i Frankfurt vært en årlig begivenhet (Wikipedia 2006).

Denne noe useriøse siden ved messen snakkes det også mye om. Forfatteren av romanen *Wonderboy*, Henrik Langeland, behandlet denne siden av bokmessen i sitt noe lemfeldige essay kalt "Med hånden på leveren". (Vedlegg til romanen *Wonderboy*, 2003). Langelands tekst kan ses på som en utvidelse av nevnte roman, og tankene føres lett videre til en scene i *Wonderboy* som utspiller seg en fredagskveld på Kunstnernes hus i Oslo (Langeland 2003:245–260). Her flyter alkoholen i strie strømmen, alle er på fornavn, og kaoset er preget av at det kun er kjendiser som slipper til. Nå skal det sies at jeg ser overdrivelsene i Langelands tekster, men alle inntrykk, forutinntatte eller ei, danner basis for mine tanker om Frankfurt.

Frankfurtmessen har også en ekstensiv hjemmeside som tilbyr sine lesere informasjon både på tysk og engelsk. Her kan de forskjellige utstillerne melde seg på, få en stand og plass, samt se hva som skal skje de dagene messen varer. En årlig tradisjon på messen er å presentere et spesielt land eller kultur som gjest; i år er det India. Under årets messe vil Indias litteratur og kultur bli viet særskilt oppmerksomhet. Det unike med årets land, er at dette er første gang et land får lov til å være æresgjest to ganger. India var nemlig fokusland også i 1986. Tradisjonen med "Gastland" begynte i 1976, og da var det Latin-Amerika som var under lupen. Tidligere år har referert til dette fokuset som "Schwerpunkt", men nå har altså dette blitt endret til "Gastland". Interessant er dette også fordi tradisjonen begynte etter at Bjørneboe skrev sine noe kritiske essays. Viktigheten av æresgjesten, kan være av mindre betydning når det kommer til stykket, men sett utenfra, er det unektelig en gest som ideelt sett kan bidra til å sette fokus på neglisjerte litterære regioner.

4.5 Frankfurt sett fra siden

Første dagen i Frankfurt, første dagen som observatør. Jeg kan ikke komme utenom at messen trolig må ha vokst betraktelig siden Bjørneboe besøkte den. Tre store haller har uansett blitt til ti, uten at jeg har noen kjennskap til om de tre opprinnelige har blitt stykket opp eller ikke. I

disse hallene, som gjerne har tre etasjer hver seg, hver etasje på størrelse med en fotballbane, er det en rekke gater. Langs disse gatene er det stands, en mengde av dem. Her viser forlagene sin profil utad. Det er stor forskjell på hvor mye plass de forskjellige forlagene har til rådighet, og ikke minst hvordan de benytter den. Noen båser, eller stands som de som oftest blir kalt, er svært avanserte. Her er det tydeligvis brukt mye tid og penger på å få ting i stand. Dette er tross alt forlagets ansikt utad, på godt og ondt. Norge er i år representert med 46 deltakere, for det meste forlag, men også agenturer og organisasjoner, både store og små. De aller fleste er å finne i Hall 6, første etasje, enten gate A, B eller C. Hallen huser også stands fra rundt 20 forskjellige land, deriblant de nordiske land og en del asiatiske. Norla og Forleggerforeningen danner en fellestand, og de har også tatt en del småforlag under sine vinger. Disse forlagene er representert med en hylle eller to og plasser på en oppslagstavle. Her kan de interesserte se forlagets profil, samt legge igjen en beskjed til den eller de ansvarlige som trolig befinner seg i umiddelbar nærhet. Handelen går begge veier; forlagets profil fungerer både som reklame for titler, hvis rettigheter er åpent for salg til flere språkområder, og som en kundeprofil. De som tror de har noe å tilby, vil på denne måten finne sin målgruppe.

De litt større forlagene har sine egne stands, og har naturlig nok sine mindre medeierforlag representert ved samme stand. Eksempelvis huser Gyldendal også Tiden Norsk Forlag og Aschehoug huser Oktober Forlag. De som måtte være i tvil på hvordan eierskapet i norsk forlagsdrift fordeler seg, kan her fort få en oversikt ved å spasere litt nedover gangene A, B og C. Norge har imidlertid ikke disse gatene for seg selv. Nærmeste naboer er Sverige og Danmark. Det er altså overkommelige språkbarrierer i umiddelbar nærhet.

For mange forlag er standen kun stedet der det holdes møter, og det er ikke lagt mye vekt på utsmykking. Det viktigste er tross alt å være til stede, mange kontakter er uansett knyttet på forhånd. De største forlagene føler nok at det ligger en forpliktelse bak å representere noe av størrelse, og det reflekteres gjerne i antall kvadratmeter standplassen har til rådighet. Fra et markedsføringsøyemed kan man si, at det er klart at en mindre teig har vanskeligere for å bli oppdaget, men på den annen side kan dette også være en fordel, da tilbudet her er større enn etterspørselen, og dersom man foretrekker å finne sine forbindelser på egen hånd, er det greit med liten profilering. Mange redaktører og agenter går gjerne fra den ene avtalen til den andre med bare få minutters mellomrom, omtrent akkurat nok til en kaffe eller et toalettbesøk. De fleste møtene er avtalt på forhånd, men det forekommer også mer spontane og uformelle møter. Det sitter som oftest en representant for de enkelte forlag og betjener standen, slik at forlaget ideelt sett alltid er tilgjengelig for en handel eller en

uformell prat. Oftest er det slik, at dersom et forlags stand blir oppsøkt, er det fordi den besøkende har noe å tilby, men det blir ofte tilbudt åndsprodukter begge veier under møtene. Nå er det ikke slik at det kun er agenter og redaktører som rusler rundt og danner avtaler, men allslags folk innenfor bokbransjen. På oppholdsrommet i mitt vandrerhjem fikk jeg et lite glimt av spennvidden. Siden stemningen legger opp til prat, også der, fikk jeg hilst på både forleggere, redaktører, en frilans grafisk designer, et par forfattere og en bokbinder. Alle disse er med på å prege messen og gi en besøkende innblikk i hvor mange ledd det er fra idé til bok.

Retorikken i salgsprosessen utfolder seg gjerne på den måten at boklisten blir kommentert, designet på omslagene gjerne roset, hvorpå gjesten tilbyr lignende varer som han/hun mener matcher forlagets profil. Samtalen avsluttes som oftest med utveksling av visittkort og en muntlig avtale om å sende den interesserte et eller flere manus han kan kikke på under andre omstendigheter. Det sier seg selv at en redaktør erverver seg svært mange visittkort under en slik messe; siden kommer jobben med å skille klinten fra hveten.

Årets æresgjest er som tidligere nevnt India. Alt av brosjyremateriell fra messen henviser til dette, og det aktuelle land får virkelig vist frem sin kultur. En egen etasje, et konferanserom; en stor åpen plass mellom alle hallene dekkes av en rekke små telt som alle er viet til fremvisning og presentering av India og indisk kultur. Det er det utstillinger med veverier, plakater, malerier, indisk mat og mye mer. Disse indiske utstillingene har ikke alltid noen opplagt sammenheng med litteratur, men håpet er vel at de vestlige kunder skal la seg gripe av kulturen i såpass stor grad at også litteraturen vil lokke, og indisk litteratur er da også meget godt representert på årets messe. Likevel er det kanskje litt misvisende å bruke termen "Guest of Honor", da dette er et arrangement som koster en masse penger. Det finnes ifølge en journalist jeg traff, nok av eksempler på land som har sagt nei til hovedfokus fordi det kan koste mer enn det smaker.

De ti Hallene huser i år stands fra 144 forskjellige land. Vesten er riktignok overrepresentert, men messen finansierer og hjelper en del av de små nasjonene med å få vist sitt ansikt. Som en brobygger fra kultur til kultur er dette ingen liten bragd, og det er fortsatt gjevt for en forlegger å få være den første til å få utgi et verk fra et hittil ukjent språkområde. "Første gang på norsk!" er da også en velbrukt setning i forlagskataloger. Likevel slår det meg at det er lite tilfeldigheter som avgjør hva som blir kjøpt inn, eller hva som blir tilbudt, er kanskje mer dekkende. Redaktørene har sine agenter og scouter som de stoler på, men går i liten grad rundt og leter på måfå. Det sparer dem nok for mye bortkastet tid, men kanskje det også fører til en ensretning som defineres av agentene og scoutene? Det er som sagt mange

land representert på messen, og av alt mangfoldet som tilbys, er det ikke godt å si hva som kan forsvinne i mengden.

Bjørneboe skriver også om den kommersielle salgstankegangen som gjennomsyrrer messen. Alle forlag ønsker seg tross alt en bestselger. Oppskriften på en bestselger, med Bjørneboes ord, er som følger:

Boken må på forhånd mistenkes for å ha publikumstekke, - dvs. den må ikke være anstrengende for leser, den må ikke være ubehagelig, og den må ikke være kontroversiell – altså ikke *virkelig* kontroversiell. Den kan godt *synes* kontroversiell, men den må ikke *være* det, i alle fall ikke i en høyere grad enn at nitti prosent av det vanlige publikum på forhånd kan være enige i det synspunkt som boken hevder, hvis den da hevder noe i det hele tatt (Bjørneboe 1970:216).

Jeg har ikke tatt det på meg å teste om en slik påstand stemmer, men jeg tror ikke norske forleggere finner mye glede i å tenke på denne måten. I hvert fall innrømmer de det ikke åpenlyst.

Med et stadig høyere utdannelsesnivå blant bokkjøperne, finnes det også et betydelig marked for viktige bøker, og kanskje også kontroversielle bøker. Et eksempel er forlaget Pax, representert ved forlagssjef Astrid De Vibe og redaktør for oversatt litteratur Birgit Bjerck, som er et av forlagene som konsekvent takker nei dersom begrepet ”suspense” skulle dukke opp under forhandlingsmøtene. Det passer ikke Pax’ profil, som leter etter mer ”seriøse” og ”viktige” titler.

Jeg er så heldig at jeg får være med som observatør på en håndfull møter med henholdsvis Pax og Gyldendal. Alle samtalene foregår på engelsk, og for Pax’ tilfelle er de fleste titlene allerede innkjøpt før messen. Med Gyldendal er det litt annerledes; ikke bare har de et større budsjett med cirka 45 oversatte romaner årlig, det tar også for seg flere ulike sjangere. Janneken Øverland har blant annet funnet flere av titlene til Gyldendals marg-serie i Frankfurt, forteller hun meg.

Ifølge flere av mine informanter er Frankfurt først og fremst viktig for å knytte til seg nye kontakter, eller eventuelt pleie dem man har fra før. Det hersker ofte en konsensus rundt hvilke titler som regnes som årets viktigste, og dermed de mest ettertraktede. Det er disse titlene som de norske forlagene knives om. Disse titlene blir uansett kjøpt inn, og til mange land. Disse titlene er også de dyreste, og tilslaget faller som oftest hos et av de største forlagene med mest kapital. Ved siden av titlene man vet at kommer til å selge, har vi den store hopen med bøker man tror og håper kan selge. Innen dette feltet er det et langt større sjansespill å velge titler, og det er også disse titlene som i større grad bestemmer forlagets

profil. I Frankfurt kan man fortsatt, på samme måte som med aksjer, være heldig å gjøre et godt kjøp til en gunstig pris og tjene på det etterpå. Det er likevel en vel så stor sjanse for at det motsatte vil inntreffe – mye på grunn av prosessen går så mye raskere i dag enn før. Marit Notaker forteller meg at der man før kunne ha opsjon på en tittel snappet opp i Frankfurt i opp til tre uker, finnes det ingen slik mulighet i dag, og en tittel er ofte solgt i løpet av et par tre dager. Slikt krever raske lesere, og noen ganger blir manuset også kjøpt uten å ha vært lest ferdig på forhånd. Det raske tempoet har altså økt risikoen forbundet med å utgi oversatt litteratur betraktelig. Dette kan igjen føre til at forlagene kun tør satse på de sikre titlene, de som allerede har blitt kjøpt inn av flere land, de som har vunnet viktige priser og de som blir skrevet av allerede etablerte forfattere.

5. Den oversatte historie

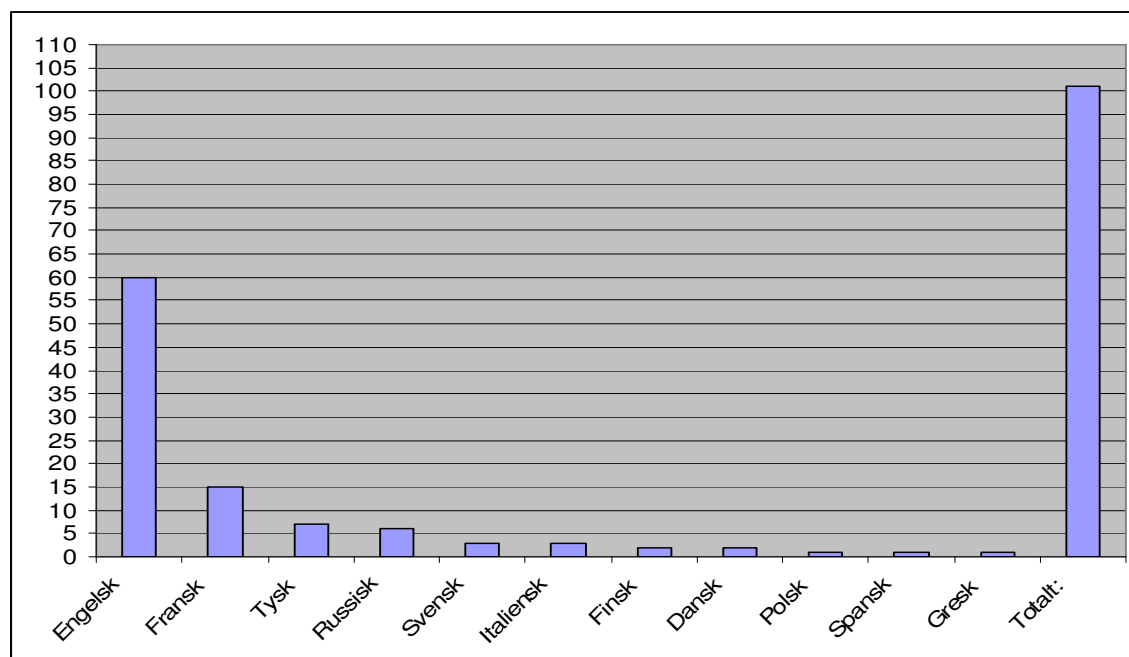
5.1 Gyldendal Norsk Forlag 1929–2006

Det kan synes merkelig å starte historien om Gyldendal i 1929, ettersom så mye viktig historie skjedde bare noen få år før. Hjemkjøpet av den norske delen av Gyldendal og de fire store i 1925 markerte starten for det norske Gyldendal, men innen oversatt litteratur vil jeg våge å påstå at den viktigste begivenheten skjedde noen år etterpå. Det som er verd å få med seg, er de sentrale aktører som gjorde dette mulig. Harald Grieg, Gyldendals forlegger på denne tiden, fikk hovedansvaret for å bringe Gyldendal opp og stå, og det var også han som i 1924 engasjerte forfatter og kritiker Sigurd Hoel. I begynnelsen, rett etter hjemkjøpet, satset Gyldendal stort på serier fra de fire store norske og med stort hell. Kielland, Lie, Ibsen og Bjørnson ble alle utgitt i samleutgaver, og de solgte godt. Og det var blant annet disse satsningene som gjorde at Gyldendal raskt kvittet seg med sin gjeld til det danske Gyldendal. Disse begivenhetene, nødvendige for å skaffe Gyldendal økonomisk uavhengighet, ga startskuddet også for den oversatte litteraturen, men det skulle ta noen år til før Gyldendal rettet sitt fokus mot den store verden (Ringdal 1995:64–68).

1929 markerer et vendepunkt innenfor oversatt skjønnlitteratur i Norge. Harald Grieg hadde som nevnt knyttet Sigurd Hoel til seg som konsulent, og dette ble av stor betydning for den oversatte samtidslitteraturen Gyldendal skulle komme til å utgi. Da Sigurd Hoel i 1929 lanserte Den gule serie, eksisterte det et behov etter ny frisk litteratur fordi utvalget av oversatt litteratur var i ferd med å stivne. Det skjedde mye, spesielt i Amerika innen ung samtidslitteratur, men det skulle ta tid før de norske leserne fikk det med seg. Det kan ikke fastslås med sikkerhet hva det var som utløste Den gule serie, men omstendigheter i tiden gir visse antydninger. I Sverige var det gående en tilsvarende serie, attpåtil med gult omslag. Denne serien var redigert av forfatteren Anders Österling, men som Sigurd Evensmo skriver i *Gyldendal og Gyldendøler* skulle denne serien ”snart komme i skyggen av den norske etterligningen.”(Evensmo 1974:230). Den gule serie var unik i norsk forlagshistorie på den måten at det her ble lagt vekt på samtidslitteratur av høy kvalitet som ennå ikke hadde nådd det norske marked. Det hadde tidligere vært lite fornying innenfor utvalget av de oversatte titler. De titlene nordmenn og skandinaver ble tilbudt i oversettelse på 1920-tallet var for det meste 1800-tallets store diktere. Klassikere som Charles Dickens (død 1870), Fjodor Dostojevskij (død 1881), Lev Tolstoj (død 1910), Victor Hugo (død 1885), Gustave Flaubert (død 1880) og Mark Twain (død 1910) – alle døde, og ingen av dem kunne sies å representere samtidslitteraturen. Dette var blant navnene som dukket hyppigst opp i forlagskatalogene.

(Evensmo 1974:278–279)⁵. Fra 1929 ble det som sagt en forandring på dette. Den gule serie satset på samtidslitteratur fra unge forfattere som var ukjente for de fleste. Fem titler ble utgitt i Den gule serie det første året, fire amerikanere og en ungarer som skrev på fransk. Deretter fulgte en rekke titler fra flere forskjellige språkområder. Brorparten av alle titlene var oversatt fra engelsk, og de fleste forfatterne amerikanere. Fra 2–8 titler ble utgitt årlig, og i 1939, etter et tiår, rommet serien hele 50 bøker. Sigurd Hoel var også en av de første til å utgi russisk samtidslitteratur, og i rekordåret 1931 kom det hele tre titler oversatt direkte fra russisk. Serien hadde et opphold under krigen, og så mye som 17 av titlene ble stoppet av nazistene. Antallet ville trolig vært høyere, om det ikke var for at opplaget for en rekke titler var utsolgt fra forlaget (Hølmekvakk 2002:380). Etter okkupasjonstiden var det et sterkt behov for oversatt skjønnlitteratur. Især titlene som hadde blitt beslaglagt under krigen fikk en fornyet interesse. Hemingways *Klokkene ringer for deg* kom ut i 1946 etter å ha vært holdt tilbake i årene krigen varte. Når den endelig fikk se dagens lys på norsk, solgte den også i et opplag på 16000, en formidabel bestselger (Evensmo 1974:236).

Tabell 1. Oversikt over utgivelsene i Den gule serie fordelt etter språkområder

Totalt elleve språk, og hele 60 av titlene oversatt fra engelsk. Russisk inntar fjerdeplassen i oversikten, og det er på ingen måte forutsigbart. Det kan dermed sies at Gyldendal gjorde et sterkt pionerarbeid med å få russisk samtidslitteratur oversatt, kanskje mer da enn noensinne. At spansk kun er representert med én tittel, kan synes merkelig for

⁵ Dette utvalget støttes også av Gyldendals og Aschehougs forlagskataloger fra denne tiden. Cappelen var senere på banen med oversatt skjønnlitteratur.

dagens lesere, men dette har også sin forklaring som jeg skal komme tilbake til. Det er også viktig å huske på at valgene er basert på en rekke tilfeldigheter, samt redaktørens smak og interesseområde. Med Sigurd Hoels ord forløp det omtrent som dette:

Det kan i dag tilståes, at der fantes lite av forut lagt plan. I grunnen er det bare en beslutning om å søke å følge med, og velge etter beste skjønn det morsomste blandt det nye. Jo, en beslutning til: Såvidt mulig å undgå forfattere som allerede var berømte. Dels fordi disse forfatterne ikke hadde noen presentasjon behov. Men dels ut fra den erfaring, at når en mann omsider har oppnådd å skaffe seg ørenslyd, så viser det seg ofte at han ikke har stort mere han skulde ha sagt (Hoel:1959).

Elleve språkområder, fra en serie som skulle presentere samtidig verdenslitteratur, er ikke mye sett ut fra dagens målestokk. Selv Sigurd Hoel var klar over seriens ensretting mot det engelskspråklige marked og forsvarer sine valg i forordet til den første romanen i serien.

Etter at Den gule serie hadde blitt 50 bøker, ble det gitt ut en samling av alle forordene. Om Thornton Wilders *Broen San Luis Ray* kan man lese:

Det er ingen tilfeldighet, at en amerikansk roman blir stillet i spissen for den rekke av moderne romaner som Gyldendal Norsk Forlag nu begynner å utgi. Amerikansk diktning har for tiden en blomstringsperiode av usedvanlig, ja forbløffende rikdom. En hel generasjon unge diktere er plutselig rykket frem (Hoel 1939:13).

Blant de unge amerikanerne som rykket frem og som fikk en plass i den gule serie, kan man nevne kjente navn som: Ernest Hemingway, James Cain, Louis Bromfield og William Faulkner. Som en god indikasjon på hvorvidt et verk har oppnådd klassikerstatus, kan man sjekke verkets tilgjengelighet i nåtid. Av de nevnte forfatterne er det riktignok bare Hemingway og Faulkner som fortsatt er i salg i 2007, men både Cain og Bromfield kom ut i flere opplag senere, noe som bidrar til å bekrefte både verkets popularitet og anerkjennelse i senere tid⁶.

Den gule serie ga seg med en legendarisk fest på Bygdøy i 1959. Trolig har serien aldri fått så mye presse som da den gikk inn. Sigurd Hoel hadde imidlertid fått nok. Etter 30 års lesning av tusenvis av tidsskrifter og romaner, var det på tide å gi deg. Presset om en ny serie meldte seg imidlertid raskt hos Gyldendal (Evensmo 1974:238). Det var mange som savnet Den gule serie, og forlaget svarte på etterspørselen med ”Den gule serie, ny rekke”, også kalt Fønix-serien. Denne serien startet i 1962 og varte i åtte år. Med som utvalgsansvarlige og redaktører var Gordon Hølmebakk, Nils Lie og Harald Grieg. Hovedansvaret lå imidlertid hos Hølmebakk som hadde jobbet som anmelder i *Morgenbladet*

⁶ Kilde: www.boknett.no og BIBSYS

før han ble tilknyttet Gyldendal. Den gule serie, ny rekke fikk aldri samme popularitet som Sigurd Hoels original. Kanskje hadde konkurransen fra de andre forlagene blitt for stor, og kanskje var tilhengerne av den originale gule serie såpass trofaste at de foretrakk å dvele i nostalgien fremfor å gi Fønix-serien tillitt. Serien startet med amerikaneren John Updikes *Hare, hopp!* (1962). En bok hvis vanskelighetsgrad og litteraritet lett kunne ha blitt plassert også i Den gule serie, og fortsatte med nederlenderen W. F. Hermans' *Damokles' mørkerom* og jugoslaveren Bulatovic' *Til himmels flyer den røde hane*. I tillegg ble det oversatt fra språkområder som hadde vært ukjent for norske lesere frem til nå, deriblant Japan og Mexico (spansk). Det som gjorde at serien opphørte etter bare åtte år, kan ha vært flere ting. Sigurd Evensmo legger skylden på at redaksjonen ikke lå i hendene på bare én person, samtidig som bøkene var mer krevende for leserne, og noen ganger litterært diskutabile (Evensmo 1974:238). Med denne kommentaren friskt i minne, er det viktig å huske på at også Sigurd Hoel høstet mye hjelp fra så vel Harald Grieg som Nils Lie. Gyldendal var for øvrig ikke opptatt med kun én serie av oversatt litteratur. Samtidig med Den gule serie, hadde det også blitt startet en blå serie ,og denne kom fra 1963 ut på nytt etter en pause på ni år. Da med navnet ”Gyldendals novelleserie, ny rekke”; denne fikk Gordon Hølmebakk eneansvaret for. Evensmo skriver om serien at ”Ikke minst ble denne verdifull ved at vi fikk novellesamlinger av flere store diktere som før var kjent fra romaner”(Evensmo 1974:239). Hølmebakk var redaktør for Den blå serie helt frem til 1979, og befestet der sin posisjon som datidens fremste ekspert på verdenslitteraturens novellekunst i Norge (Evensmo 1974:240). Hølmebakk ga seg ikke med dette, og fra 1974 ble han også redaktør for enda en serie, Kolon-serien. I denne serien ble det utgitt både romaner og noveller under samme fane. Serien tok sikte på å utgi verdenslitteratur fra områder utenom hovedspråkene. I tillegg skulle den forsøke å fylle noen av de hull som hadde oppstått gjennom tiden – og få utgitt viktig litteratur som tidligere hadde blitt forsømt (Iversen 1983:74). ”Serien for spennende funn og moderne verdensdiktning”, var parolen serien ble reist under (Gyldendals julekatalog 1979). Et poeng for Hølmebakk var at det kun skulle utgis forfattere som ikke tidligere hadde kommet på norsk. Det viktigste kriteriet var likevel at bøkene skulle holde høy litterær kvalitet (Iversen 1983:75). Ambisjonsnivået til Kolon-serien skulle imidlertid vise seg å være noe høyt. Ser vi på tabell 2, er hovedspråkene til Gyldendal fra 1964–2006 engelsk, svensk, tysk, spansk og fransk. Kolon-seriens hovedspråk var svensk, tysk og fransk, i den rekkefølgen. Vridningen vekk fra det engelskspråklige området skal ha skryt, men serien fikk neppe noe eksotisk preg med tanke på at overvekten av språkene oversatt svarer til tabellens andre-, tredje- og femteplass. ”I det hele dominerer Vest-Europa med 65 % av utgivelsene”(Iversen 1983:80). Kontinentene

Asia og Australia ble ikke representert i serien i det hele tatt. Sammenligner man Kolon-serien med Den gule serie, ser man likevel at Kolon-serien strakk seg betydelig lengre ut geografisk. Dette sier noe om Gyldendals kontaktnett og oversikt over fremmede lands kultur gjennom årene. Kolon-serien utga litteratur fra 20 land av 42 forskjellige forfattere, og av nye språkområder ble Norge introdusert for Canada samt noen mindre språksamfunn i Europa (Iversen 1983:86). Kolon-serien strakk seg over syv år og ble raskt erstattet av en ny serie, Vita-serien i 1982. Denne serien skulle vise seg å bli den lengstlevende serien Gyldendal hadde hatt siden Den gule. I løpet av en 15-årsperiode ble det utgitt 69 titler fra 22 forskjellige språkområder. Det er verdt å merke seg forlegger Andreas Skartveits forord til Gyldendals katalog av nye bøker 1982. Der blir det sagt at ”Det er materiale til vårt verdensbilde og vår selvforståelse vi bærer på” i forbindelse med forleggerens ansvar (Skartveit 1982). Dersom vi kobler dette utsagnet til ambisjonsnivået til Vita-serien som startet samme år, er det naturlig å forvente seg at man strekker seg mot atter nye impulser til vårt verdensbilde. Et poeng for serien var at det ikke skulle forekomme noen dubleringer, altså samme forfatter skulle ikke være med mer enn én gang. Dersom forlaget fortsatte å satse på en forfatter som debuterte på norsk i Vita-serien, fikk bøkene komme ut utenom serien. Et relevant eksempel er tyrkiske Orhan Pamuk som først kom ut i Vita-serien, mens hans senere bøker har kommet utenom serier.

Tabell 2. Gyldendals Vita-serie, de ellevte øverste plassene fordelt etter språkområder

Vita-serien	
Språkområder	Antall
Engelsk:	17
Italiensk:	8
Tysk:	7
Ungarsk:	4
Spansk:	4
Fransk:	4
Katalansk:	3
Portugisisk:	3
Nederlandsk:	3

I denne serien er engelsk det mest representerte språkområdet, men også tysk, fransk og spansk kommer høyt opp. Dette kjenner vi også igjen fra den generelle utgivelsesprofilen til Gyldendal. Mer oppsiktsvekkende er de høye plasseringene til italiensk og ungarsk. Ser vi på Gyldendals utgivelser i perioden Vita-serien varte, viser det seg også at Vita-serien utga brorparten av alle italienske og ungarske titler hos Gyldendal. Dette kan igjen tyde på at det er forlagets serier som sørger for en utvidelse av antall språkområder, og ikke forlagets

utgivelser sett samlet. Vita-serien tok for seg 22 språkområder, dobbelt så mange som den Gule serie; totalt har Gyldendal beskjeftiget seg med 30 ulike språkområder siden 1964.

Hølmebakk arbeidet med oversatt litteratur i Gyldendal fra 1957–1996, og har som sjefsredaktør hatt det suverene ansvaret i denne perioden (Mork 1996). Mesteparten av mitt tallmateriale stammer fra Hølmebakk-tiden i Gyldendal, med unntak av siste tiår der Janneken Øverland har vært ansvarlig for den oversatte skjønnlitteraturen.

Gyldendal har på ingen måte gitt seg med kvalitetsserier. Det mest ambisiøse prosjektet til Øverland er i dag marg-serien. Med ønske om å utgi smal litteratur fra margsonene i det litterære landskap, er det denne serien som kommer frem som en motvekt til bestselgere som Dan Brown og Paulo Coelho. Om marg-serien finnes det å lese på Gyldendals nettsted:

Marg-serien fremhever nye, spennende navn fra hele verden og er en serie for det uventede, det eksotiske, det voldsomme og det varsomme, for det nye som finnes helt der ute. Marg-bøkene kommer fra margområdene, rent geografisk, men også mentalt, samtidig som de går inn til marginen av den menneskelige eksistens. Det er heller ikke dumt, synes vi, at marg er et bok-ord. Alle bøker har en marg, på minst én måte. Bøkene i marg-serien berører flere (Gyldendals nettsted, forfatter ukjent).

Marg-serien ble startet i mars år 2000 og pågår fortsatt. De rent geografiske margsonene ble ikke innfridd det første året ettersom to titler var svenske og tre var fra engelsk-språklige områder, men etter hvert har serien kommet til å utgi forfattere fra blant annet Iran, Tyrkia (attpåtil en kvinne), Algerie, Kroatia, Egypt og Argentina, da oversatt fra originalspråket. Det er ikke mange utgivelser årlig, fem første året, men de siste årene har tallet på utgivelser ligget på to årlig. Redaksjonssjef Janneken Øverland har uttalt at dette er ”en serie for det uventede, det eksotiske, det voldsomme og det varsomme”(Øverland 2000: *Aftenposten* 08.03.2000). Forfatterne som utgis er ukjente navn for de fleste, noe som også er noe av hensikten. Det er neppe mulig å kalle marg-serien for et utpreget kommersielt foretak.

Tabell 3. Gyldendals utgivelser innenfor oversatt skjønnlitteratur fra 1964–2006 fordelt etter språkområdene de er oversatt fra. Kilde: Gyldendals forlagskataloger 1964–2006⁷

Språk:	1964 - 1975	1976 - 1985	1986 - 1995	1996 - 2006	Totalt
Engelsk	136	152	191	247	726
Svensk	20	53	40	68	181
Tysk	31	39	32	36	138
Spansk	3	19	30	34	86
Fransk	8	21	20	22	71
Dansk	7	17	14	8	46
Italiensk	9	5	11	5	30
Nederlandsk	0	2	10	10	22
Russisk	4	6	8	3	21
Portugisisk	1	2	5	4	12
Ungarsk	1	4	2	5	12
Finsk	0	5	3	3	11
Polsk	5	3	1	1	10
Tyrkisk	0	0	2	8	10
Tsjekkisk	1	2	3	1	7
Hebraisk	1	1	2	2	6
Serbisk	0	0	3	2	5
Estisk	0	0	3	0	3
Katalansk	0	1	2	0	3
Islandsk	0	0	1	1	2
Kroatisk	0	0	0	2	2
Rumensk	0	0	0	2	2
Afrikaans	0	1	0	0	1
Arabisk	0	0	1	0	1
Gresk	1	0	0	0	1
Irsk	0	1	0	0	1
Japansk	0	0	1	0	1
Kinesisk	0	0	1	0	1
Litauisk	0	0	0	1	1
Pali	0	0	0	1	1
Totalt antall titler:	228	334	386	466	1414

I løpet av de ti siste årene har Gyldendal gitt ut omlag 45 oversatte titler i året, og til tross for færre antall titler i dag mot toppperioden 1986–1995, så har engelsk tatt enda mer av markedet. 53 % av alle oversatte titler fra Gyldendal i perioden 1996–2006 er oversatt fra engelsk mot 49 % i perioden 1986–1995. Det har ellers blitt innført fire nye språkområder siste tiår, kroatisk, rumensk, litauisk og pali, men ellers kan det tyde på at ambisjonene om å dekke hvite flekker på kartet er svakere i dag, enn i forrige periode. Foruten engelsk er Gyldendal i dag sterkest innenfor språkområdene svensk, tysk, spansk, fransk, dansk, italiensk,

⁷ Gyldendals forlagskatalog for 1997 finnes ikke ved nasjonalbiblioteket og mangler derfor i denne oversikten.

nederlandsk og russisk. Alle disse åtte språkene er representert med 20 eller flere titler, et antall høyt nok til å tilskrives mer enn en forfatter.

Det sterke innslaget av oversettelser fra tyrkisk skyldes nobelprisvinner Orhan Pahmuk, som Gyldendal har oversatt romanene til helt siden 1991. Pahmuk fikk utgitt sin første bok på norsk i Vita-serien.

5.2 J. W. Cappelens Forlag 1829–2006

Av de tre forlag jeg har tatt for meg i denne oppgaven, er J. W. Cappelen det eldste. Helt tilbake til 1829 kan man spore forlagets første virksomhet. Den første Jørgen W. Cappelen grunnla i sin tid forlaget som et sideprosjekt til hans egentlige arbeid: det å drive bokhandel (Tveterås 1979:9–11). Det tok mange år før Cappelen begynte å satse seriøst på skjønnlitteratur. Den første tiden frem til slutten av 1800-tallet, var det mest religiøse skrifter, håndbøker og almanakker, og etter hvert også skole- og lærebøker som ble gitt ut (Ringdal 1995:24). Fra midten av 1920-tallet begynte Cappelen å snuse på markedet for moderne oversatt litteratur. I 1919 hadde de kjøpt forlaget Steenske, men med i avtalen fulgte at Steenske forlag skulle bli ledet selvstendig, selv om det var blitt en del av Cappelen. I praksis betydde det blant annet at Steenske i en periode sto for utgivelsene av skjønnlitteraturen, deriblant den oversatte. Cappelen/Steenske ga i denne perioden ut en anelig mengde oversatt skjønnlitteratur. Fransk litteratur hadde det ikke vært utgitt mye av. Cappelen/Steenske rettet på dette i form av utgivelser av forfattere som André Gide, Anatol France og Julien Brenda. I tillegg ble det utgitt russisk litteratur direkte oversatt fra originalspråket, én av Leo Tolstoj og hele fem av Fjodor Dostojevskij. Fra den sveitsiske forfatteren Ernst Zahn ble det oversatt hele femten romaner i perioden 1919–1930 (Tveterås 1979:337). Samtlige titler kom ut på Cappelen-eide Steenske Forlag.

Som et mottiltak til Gyldendal og Sigurd Hoels Gule serie som ble startet i 1929, kom Steenske på banen i 1932 med en ny serie: Verden idag i moderne skjønnlitteratur. Muligens for å dekke et annet marked, eller rett og slett for å få et annet preg enn Den gule, fikk denne serien et trekk av eksklusivitet over seg. Serien gikk inn i 1935, men ble erstattet av en ny oversatt serie i 1938, Uglebøkene. Denne serien var også innbundet, men bøkene var billige. Seriens profil var noe uklar med henhold til utgivelser, eller i hvert fall viste utgivelsene seg å ha en stor spredning med hensyn til både sjanger og geografisk tilhørighet (Tveterås 1979:338).

Under okkupasjonstiden, eller karanteneårene som det ofte kalles i forlagsverden, ble det heller ikke på Cappelen utgitt mye oversatt skjønnlitteratur. Ved å telle i forlagskatalogene kom jeg frem til tre til seks titler i året frem til 1950. Det er imidlertid ingen klar sjangerinndeling i disse tidlige katalogene, og manglende informasjon med hensyn til om titlene var utgitt før eller om de var nye, manglet (Cappelens forlagskataloger 1940–1960). Det var først i 1950–60-årene at det ble skikkelig vind i seilene med hensyn til oversatt litteratur.

I 1951 startet Cappelen serien ”Den store kjærlighet i verdenslitteraturen”, en abonnementsserie i ti bind, og etter denne kommer det en rekke nye serier. Harald Tvetervås skriver i Cappelens forlagshistorie, at forlagets mange serier truet med å utkonkurrere oversettelser av individuelle bøker (Tvetervås 1979:341). Denne problemstillingen fortoner seg nok litt annerledes i dag enn på 50-, 60- og 70-tallet. Noe av problemet den gang var at abonnementsordningene gjorde at folk bandt seg til en serie, og fikk dermed dekket sitt behov. Titlene som kom utenom hadde dermed ikke tilstrekkelig med marked. Seriene hadde den fordel at utstyret ikke trengte å utvikles på nytt for hver utgivelse. Dette gjorde at kostnadene gikk ned, samtidig som man skapte en merkevare, en bokserie man kunne kjenne igjen på omslaget. En annen serie fra Cappelen som ble lagt merke til, var Verdens unge. Med start i 1960, og med ambisjoner ikke ulikt Gyldendals Gule serie, kom det ut fem titler årlig som skulle vise samtiden sett fra unge forfatteres øyne. Serien fikk mye skryt, og spesielt ble det fremhevet hvor godt den fremhevet tendensene i vår egen tid. I utseende var serien lett gjenkjennelig med grønt omslag, og det ble vanlig å henvise til en ”en grønn” på samme måte som man hadde henvist til ”en gul” tidligere. Serien ga seg så i 1970 (Tvetervås 1979:342).

To serier til fra Cappelen bør nevnes, og det er Moderne klassikere og Pan-serien. Moderne klassikere hadde som program å fange opp verdifulle bøker som hadde blitt oversatt og ikke oversatt. Det ble gitt ut totalt 16 bøker av 14 forfattere i årene 1963–1967. I serien kom det ut bøker fra blant annet William Faulkner, Thomas Wolfe, Robert Musil, Franz Kafka, Samuel Beckett, Henry Miller og Jorge Luis Borges. Det var et relativt strengt fokus med hensyn til kvaliteten, og bøkene kunne nok oppfattes som tunge av mange. Redaktør for serien var forfatteren, kritikeren og tyskeren Hans Magnus Enzenberger, som også skrev etterord til de første bøkene. Det virket hensiktsmessig å velge en redaktør fra utlandet til å fylle hullene i den norske oversettelseslitteraturen. Målsetningen til forlaget var en lengre serie, og redaktør Enzenberger hadde over 40 bøker på sin liste da serien gikk inn. Denne listen inneholdt blant annet flere sovjet-russiske forfattere, noen spanske, men også forfattere fra blant annet Ungarn, Polen og Tsjekkoslovakia. Av de 16 titlene som kom med var syv oversatt fra engelsk, tre fra fransk og to fra tysk. Fordelingen var med andre ord primært rettet mot de språkområdene både forlaget og leserne allerede var godt kjent med. Serien ble likevel stoppet etter bare 16 utgivelser. For forlaget var den et tapsprosjekt (Iversen 1983:50–59). Moderne klassikere kan dermed ikke regnes for en serie som utvidet Cappelens beskjeftigelse med ulike språkområder nevneverdig. Enzenberger fikk aldri fullført sine intensjoner i så måte.

Pan-serien hadde ingen ekstern redaktør slik som var tilfelle med sistnevnte serie. Aase Gjerdrum fikk det fulle ansvar for utgivelsene i denne serien. Den skulle også vise seg å vare lenge. 28 år og 106 utgivelser fra 41 land er ingen liten prestasjon i norsk målestokk. Flere av forfatterne har fått flere bøker utgitt i serien, og spesielt to navn er representert med en anselig mengde titler. J. M. Coetzee og José Saramago er representert med henholdsvis elleve og åtte titler. Her skiller Pan-serien seg fra andre oversatte serier som oftest ikke tillater såkalte ”dubleringer”. Pan-serien har også vært heldige med flere av sine valg. Både Coetzee og Saramago har vunnet hver sin nobelpris i litteratur etter å ha vært lansert i serien. Pan-serien kan ellers vise til 41 opprinnelsesland og 18 forskjellige språkområder. Gjerdrum har også sørget for at mye afrikansk litteratur har blitt oversatt. Grunnen til at det er såpass mange flere opprinnelsesland enn det er språkområder, er at litteraturen fra Afrika som har kommet med i Pan-serien utelukkende er skrevet på vestlige språk. Den prosentvise fordelingen av språkområder i Pan-serien er som følger: engelsk 42 %, portugisisk 13 %, fransk 13 %, spansk 5 %, tsjekkisk 5 % og polsk 5 %. De fire øverste plassene er utvilsomt representanter fra språkområde 1, altså opprinnelige vesteuropeiske språk, mens plass fem og seks representerer en mer djerv satsing på språkområder man vanligvis ikke ser så mye til i norsk oversettelseslitteratur. De øvrige språkene som da utgjør de resterende 22 % er representert med fire eller færre titler. Av 106 titler blir dette 23 titler som fordeler seg over 12 forskjellige språkområder. Og det er også her man finner flest representanter fra språkområde 2. Spesielt japansk og kinesisk er sjeldne språk å hankses med i norsk oversettelseslitteratur.

Tabell 4. Cappelens utgivelser innenfor oversatt skjønnlitteratur fra 1964–2006 fordelt etter språkområdene de er oversatt fra. Kilde: Cappelens forlagskataloger 1964–2006

Språklig spredning Cappelen 1964 - 2006					
Språk:	1964 - 1975	1976 - 1985	1986 - 1995	1996 - 2006	Totalt
Engelsk	71	135	164	239	609
Svensk	6	15	23	20	64
Fransk	9	7	15	22	53
Dansk	4	18	14	13	49
Islandsk	1	2	5	9	17
Portugisisk	0	2	4	11	17
Tysk	6	2	4	2	14
Russisk	3	4	4	3	14
Spansk	1	4	6	3	14
Nederlandsk	5	0	1	4	10
Italiensk	3	0	4	1	8
Finsk	4	1	1	2	8
Hebraisk	1	1	2	3	7
Tsjekkisk	0	4	1	1	6
Polsk	0	0	4	1	5
Kinesisk	0	1	2	0	3
Arabisk	0	0	0	2	2
Estisk	0	0	1	1	2
Farsi	0	0	0	2	2
Japansk	0	0	1	1	2
Persisk	0	0	0	2	2
Ungarsk	0	1	1	0	2
Tyrkisk	0	1	0	0	1
Afrikaans	0	0	1	0	1
Bulgarsk	0	1	0	0	1
Galisisk	0	0	0	1	1
Rumensk	0	0	0	1	1
Totalt antall titler:	114	199	258	344	915

Siden 1964 har Cappelen oversatt skjønnlitteratur fra totalt 26 ulike språkområder.

Med 916 titler innen kategorien oversatt skjønnlitteratur, kommer Cappelen på en andreplass i min oversikt. Dette gjelder da både antall språkområder og antall titler.

I perioden 1964–1975 oversatte Cappelen fra 13 ulike språkområder. Tittelantallet var beskjedent i forhold til Gyldendal; i løpet av disse tolv årene ble det gitt ut om lag 114 nye titler ifølge forlagskatalogene. Godt over halvparten av disse titlene var oversatt fra engelsk,

men tabellen viser også at Cappelen var godt kjent med fransk, nederlandsk og tysk litteratur. Den tilsynelatende kjennskapen til nederlandsk som språkområde som tabellen indikerer, kan tilskrives et navn, nemlig underholdningsforfatteren Hans Martin som Cappelen ga ut hele 18 bøker av i årene 1951–1970. Nye opplag av ti av disse bøkene kom i årene 1971–1975. Mer overraskende er det at Cappelen allerede i 1964 hadde en tittel oversatt fra spansk. Spansk var et relativt ukjent språk å hankses med før 1970-tallet da Gabriel García Márquez så å si åpnet interessen for litteratur fra spanske språkområder med *Hundre års ensomhet* (1970)⁸. Cappelen var også tidlig ute med en tittel fra 1967 oversatt direkte fra hebraisk.

I perioden 1976–1985 er antallet nye titler innen oversatt fra Cappelen nesten doblet. 200 nye titler har jeg registrert, og nye språkområder har også kommet til. I denne perioden oversatte Cappelen fra 16 språkområder. Ungarsk, bulgarsk, kinesisk, tsjekkisk, tyrkisk og russisk var da Cappelens bidrag til språkområde 2, de mer fjerne utenomvestlige språkene. Det er interessant å merke seg språket tyrkisk som Cappelen oversatte en tittel fra i 1976. Boken heter *Legenden om de tusen okser* og er skrevet av Yasar Kemal. Dette er den eneste boken jeg har registrert at Cappelen har oversatt direkte fra tyrkisk, men det er ikke den eneste tittelen de har oversatt av Yasar Kemal. Fra 1971 til 1999 har Cappelen gitt ut så mye som ti forskjellige bøker fra denne forfatteren. Åtte av dem er oversatt etter den engelske utgaven av oversetter Aud Grieff, én er oversatt fra den tyske utgaven. Kun én tittel fra denne ellers prioriterte forfatteren har forlaget valgt å oversette fra originalspråket⁹. Bortsett fra en russisk og den nevnte tyrkiske tittelen, kom samtlige av disse titlene i Pan-serien. Det bør også nevnes at Cappelen oversatte mye dansk og svensk i denne perioden, vesentlig mer enn forrige periode.

I årene 1986–1995 fortsatte Cappelen å vokse. Tittelantallet økte, og det samme gjorde beskjeftigelsen med atter flere språk. Cappelen oversatte i denne perioden fra 20 forskjellige språkområder. De nye språkene i denne perioden var afrikaans, estisk, japansk og polsk. Den ene estiske og de fire polske titlene kom ut i Pan-serien. Cappelen utga altså to bøker fra fjerne språkområder også utenom Pan-serien i denne perioden. Fransk går forbi dansk i antall oversettelser i disse årene, og er nå det tredje mest oversatte språket til Cappelen. Den portugisiske forfatteren José Saramago ble knyttet til Cappelen gjennom romanen *Kløsterkronike* i 1987, og flere utgivelser fra Saramago har kommet senere i Pan-serien. Disse utgivelsene utgjorde Cappelens portugisiske portefølje i årene frem til 2006.

⁸ Opplysningen om *Hundre års ensomhet* som nøkkel til det spanske språkområdet kommer fra mitt intervju med Gordon Hølmebakk høsten 2006.

⁹ Kilde: Bibsys Ask

I den siste registrerte perioden til Cappelen som går fra 1996 til 2006, skjedde det også store endringer. Det mest vesentlige var at tittelantallet økte med nesten 100 titler, og at språk som persisk og arabisk nå ble oversatt for første gang. Fransk er fortsatt et stort språk hos Cappelen og er nå også gått forbi svensk i antall oversettelser. Ellers bør det nevnes at Cappelen er forlaget som oversetter mest islandsk, et språk Gyldendal og Aschehoug knapt har rørt i det hele tatt. Cappelen kan vise til sin beste spredning i språkområder i denne perioden med oversettelser fra 21 ulike språk.

Selv om spredningen til Cappelen har blitt bedre i takt med økt globalisering, er oversettelser fra de engelske språkområdene svært dominerende. I perioden 1996–2006 har jeg registrert 239 oversettelser fra engelsk, noe som tilsvarer 70 % av totalt antall utgivelser. Dette tallet er høyere enn hos noen av de andre forlagene jeg har undersøkt. Noe av grunnen til dette er at Cappelen fortsatt ofte oversetter via et andrespråk, som oftest engelsk eller fransk. Hvorvidt man skal oversette fra originalspråket eller ikke, er et valg enhver redaktør innen oversatt litteratur er nødt til å ta.

Min informant Gordon Hølmebakk sa det på denne måten:

En forlegger er altså stilt med to valg: Få boken oversatt av en eminent oversetter, eller fra originalspråket fra en meget dårlig oversetter. Redaksjonen kan alltid gjøre en oversettelse bedre, men aldri en dårlig oversettelse god. Moralsk vil en slik avgjørelse iblant være forsvarlig (Hølmebakk 2006).

På grunn av mitt system for registrering, som jeg har gjort rede for tidligere i denne oppgaven, blir Cappelens overvekt av titler oversatt fra det engelske språkområdet påfallende. Det er likevel tilfelle at Cappelen har oversatt hyppigere via et engelskspråklig filter enn hva som er tilfelle med de andre forlagene i min undersøkelse.

Cappelen er utvilsomt forlaget som har satset mest på det afrikanske kontinent, men de aller meste av dette er eksempler på det vi kan kalle ”kolonilitteratur”. Det vil si at litteraturen er skrevet på språkene til de tidligere koloniserende makter, og har således blitt telt via språkets opprinnelsesland.

5.3 Aschehoug Forlag 1872–2006

Sammenlignet med Gyldendal, og til dels Cappelen, har de oversatte utgivelsene hos Aschehoug hatt en noe mindre rolle. Aschehoug har likevel lenge blitt regnet som et av de større forlagene, så uttrykket ”en noe mindre rolle” må ses i forhold til forlagets størrelse. Statistikken innsamlet fra 1964 til 2006 teller cirka 646 titler, mindre enn både Cappelen og Gyldendal, men likevel en anseelig mengde titler hvis utvalg fortjener en kommentar.

Av de tre forlag jeg tar for meg, er Aschehoug det nest eldste med over 130 år i forlagsbransjen i Norge. I likhet med Cappelen, startet Aschehoug som en bokhandel, men utvidet snart sin virksomhet til å omfatte forleggeri. Det var relativt vanlig på denne tiden at bokhandlere også drev med forlagsvirksomhet. Aschehoug så sitt snitt allerede i 1873 (Tveterås 1972: 30). 11 skrifter ble gitt ut dette året, hvorav et kart over Kristiania var det første. Den norske skjønnlitteraturen kom noen år etterpå, og med tiden også noe oversatt skjønnlitteratur. Blant de tidligere utgivelsene som ble lagt merke til, kan man nevne svenske Ola Hansson med romanen *Fru Ester Bruce* (1893). Utgivelsen ble i visse kretser ansett for å være umoralsk, men Aschehoug utga flere bøker av denne forfatteren i årene som fulgte (Tveterås 1972:113). I perioden 1900–1925 utga Aschehoug 231 bøker innenfor gruppen oversatt skjønnlitteratur. Til sammenligning var tallet på norsk skjønnlitteratur 751 i denne perioden (Tveterås 1972:118). Ifølge historiker Harald Tveterås tok det lang tid før Aschehoug fikk noen klar profil for sine oversatte skjønnlitterære utgivelser. Utgivelsene var preget av tilfældigheter og en noe uklar satsing. Et relevant eksempel er en serie Aschehoug hadde gående i årene 1911–1919, Aschehougs & Co.s Kronebibliotek. I denne serien ble det for det meste utgitt populære romaner, oversatte og norske om hverandre. Serien var ellers et resultat av nye og billige trykketeknikker, og kan ses på som et bidrag til den første billigbokbølgen i Norge (De Vibe 2003:67–69).

Da Sigurd Hoel lanserte Den gule serie i 1929, forsøkte Aschehoug seg straks på en lignende satsing kalt ”Tidens bøker”. Forsøket var trolig mislykket, da serien gikk inn allerede tre år etterpå¹⁰. Foruten norsk og svensk, strakk språkområdene seg sjeldent lengre enn tysk, engelsk og fransk på denne tiden. Tyske Hans Fallada og østerrikske Vicki Baum er eksempler på tyskspråklige forfattere som trolig gjorde det godt med norsk språkdrakt. Aschehoug utga hele 14 av Vicki Baums bøker i årene 1930–1952. Hans Fallada hadde om mulig en enda høyere stjerne hos Aschehoug, da hele 15 av hans bøker ble utgitt i årene

¹⁰ Kilde: Aschehougs forlagskataloger 1929–1932

1933–1952. Arnulf Øverland oversatte en del av dem, og flere har kommet i nye opplag til helt ut på 1970-tallet¹¹.

1930-tallet var ellers preget av stor arbeidsledighet og dårligere kjøpekraft blant folk flest, og antallet utgivelser hos Aschehoug gikk ned (Tvetervås 1972:344). Innen oversatt skjønnlitteratur gjorde dette seg utslag i at de samme bøkene kom ut gjentatte ganger. Bokserier med titler som ”Berømte bøker av varig verd”, ”De gode romaner av i dag”, ”Moderne romaner” og ”Utvalgte romaner” er eksempler på oversatte samleutgivelser hos Aschehoug på 1930-tallet. Tar man for seg de respektive titlene, viser det seg at de fleste av dem har vært utgitt tidligere¹².

Under krigen ble det, på samme måte som hos de andre forlagene, skjerpede vilkår hos Aschehoug. På den ene siden var bøker svært lettsolgte under okkupasjonstiden, da de manglet konkurranse med andre varer. På den annen side ble utgivelsene sterkt kontrollert av departementet, og antallet nye utgivelser stoppet etter hvert helt opp. De utgivelsene som det var problematisk å få gitt ut under krigen, ble ofte spart til etter krigen (Andreassen 2000: 140). Okkupasjonsmakten beslagla for det meste bøker skrevet av jøder eller kommunister, men også litteratur de på en eller annen måte fant provoserende. Krigen og beslagleggelsen av bøker gikk imidlertid hardere ut over andre forlag enn Aschehoug, spesielt med hensyn til oversatt skjønnlitteratur. I listen over bøker, forfattere og forlag som var forbudt under krigen er det bare én oversatt roman fra Aschehoug, Herbert Strang – *Båtsmann Grinsons lykke*(1922). Aschehoug var imidlertid provoserende innen andre sjangere, sett fra nazistenes øyne. I 1940, like før okkupasjonen, ga Aschehoug ut Hermann Rauschnings *Hitler har sagt det*, en samling Hitler-sitat samlet inn av Rauschning før og etter at Hitler kom til makten. Rauschning ble senere å finne på listen over totalforbudte forfattere i Norge under krigen¹³.

I 1956 ble Johan Grundt Tanums forlag overtatt av Aschehoug. Med på lasset fikk Aschehoug med seg dr. Max Tau, ved siden av Sigurd Hoel kanskje en av de mest betydelige litterære konsulenter Norge har hatt. Max Tau hadde en tysk-jødisk kulturbakgrunn og var kjent for å kjenne det tyske bokmarkedet særdeles godt (Ringdal 1995:170). Dette gjorde at Aschehoug i årene som fulgte fikk en betydelig tysk portefølje blant sine utgivelser. Et faktum som neppe kan bestrides med tanke på at tysk er det språket Aschehoug har oversatt mest fra, nest etter engelsk.

¹¹ Kilde: BIBSYS Ask

¹² Kilde: Aschehougs forlagskataloger 1930–1939

¹³ Kilde: Statens Bibliotektilsyn. *Beslaglagte bøker* - Liste over de bøker, forfatter og forlag som var forbudt under krigen.

Tabell 5. Aschehous utgivelser innenfor oversatt skjønnlitteratur fra 1964–2006 fordelt etter språkområdene de er oversatt fra. Kilde: Aschehous forlagskataloger 1964–2006

Språklig spredning Aschehoug 1964 - 2006					
Språk:	1964 - 1975	1976 - 1985	1986 - 1995	1996 - 2006	Totalt
Engelsk	66	72	130	130	398
Svensk	14	16	8	21	59
Tysk	24	13	14	7	58
Fransk	7	12	10	10	39
Dansk	4	3	12	12	31
Spansk	2	3	3	8	16
Italiensk	0	4	3	7	14
Gresk	7	3	0	0	10
Finsk	0	1	5	3	9
Russisk	0	3	2	4	9
Portugisisk	0	0	3	3	6
Polsk	2	1	0	2	5
Islandsk	0	0	1	3	4
Tsjekkisk	0	1	2	1	4
Nederlandsk	0	1	0	3	4
Arabisk	1	0	1	1	3
Kinesisk	0	0	0	2	2
Ungarsk	1	0	0	1	2
Persisk	0	0	0	2	2
Serbisk	0	1	0	0	1
Totalt antall titler:	128	134	194	220	676

I årene 1964–1975 oversatte Aschehoug mest fra engelsk (52 %), deretter fulgte tysk (19 %) og svensk (11 %). Gresk og fransk med syv titler hver i denne perioden utgjorde 5,5 %. Slår vi dette sammen, ser vi at 93 % av Aschehous utgivelser i denne perioden ble oversatt fra disse fem språkene. Noe uvanlig er det å ha gresk med på en slik liste, spesielt siden dette er et til dels vanskelig språk, men også et språk uten relasjon til kolonilitteraturen. Like fullt hadde Aschehoug flere greske titler oversatt fra originalspråket på denne tiden. Cappelen hadde ingen, Gyldendal hadde én. De øvrige fem språkene som utgjorde den siste andelen på 7 % var dansk, spansk, polsk, arabisk og ungarsk. Spansk er et spennende språk i denne statistikken, da det er kjent at den latinamerikanske litteraturen blomstret stort fra begynnelsen av 1970-tallet.

I neste periode, 1976–1985, kan det se ut som om Aschehoug åpnet vinduene ytterligere mot verdensdiktningen. I denne perioden ble det oversatt fra 14 forskjellige språkområder mot ti i forrige periode. 54 % av oversettelsene er nå oversatt fra engelsk, svensk har tatt andreplassen med 12 %, mens tysk er på hell med 10 % av oversettelsene. Fransk og italiensk var språk som begynte å gjøre seg gjeldende i denne perioden. Noe som

kan forklares med at Aschehoug i denne perioden ansatte scouts i Roma og Paris¹⁴.

Aschehougs Fonteneserie, som primært hadde vært en billigbokserie med litt blandet innhold, også en del oversatt skjønnlitteratur, skilte ut sine oversatte utgivelser til en annen serie ved navn Fontene-Nova i 1978; fra 1981 ble serien hetende Nova-serien. Med scouter i Roma og Paris er det naturlig nok flere italienske og franske innslag i Nova-serien.

Ulikt Gyldendal, som hadde sin største spredning i språkområder i perioden 1986–1995, var denne perioden et skritt tilbake for Aschehougs spredning. Oversettelser fra det engelske språkområdet teller i denne perioden hele 67 % og antall språk er ett mindre, altså 13. Tyske oversettelser lå fortsatt på andreplass, men det prosentvise antallet sank til syv. Interessant er det også å merke seg nedgangen i svenske oversettelser, samt oppgangen i danske og finske; tallene fra Gyldendal og Cappelen viser ingen radikal endring i oversettelser fra disse språkene i denne perioden.

I den siste perioden, som går frem til 2006, har Aschehoug vendt blikket utover mer enn noensinne. 18 språkområder er representert i denne perioden. Dette kommer heller ikke av noen vekst i antall titler, som har holdt seg mer eller mindre stabilt, men kan ses på som et tegn på at Aschehoug har forsøkt å motvirke anglifiseringen som så hardt preget forrige periode. Noe annet som kommer tydelig frem, er at tysk taper terreng. Bare 3 % av titlene til Aschehoug er i denne perioden oversatt fra tysk. Aschehoug har altså i perioden 1996–2006 flere oversettelser fra spansk og like mange fra italiensk som fra tysk. Foruten dette, som er en opplagt forandring, har Aschehoug gitt seg i kast med en rekke mer sjeldne språkområder i norsk forlagshistorie. Ungarsk, persisk, arabisk, kinesisk, tsjekkisk og polsk er definitivt språkområder som ikke har vært overrepresentert i den norske oversettelseslitteraturen. I anledning Nova-serien, som strekker seg helt frem til vår tid, har jeg intervjuet Marit Notaker, redaksjonssjef for oversatt litteratur hos Aschehoug i perioden 1985–2006. Ifølge Notaker hadde Nova-serien først som målsetning å skille seg fra den sosialtypiske rammen som preget 1980-tallet. Et konsept som senere ble gått vekk fra siden litteraturen stadig forandrer seg. Konseptet som holdt seg, var at det skulle være kresen litteratur, som med tiden helst skulle vise seg å bli store og viktige litterære stemmer. Tittelantallet har holdt seg på 1–3 titler årlig, som frem til 2006 har resultert i 58 titler fra 17 forskjellige språkområder. Serien dekker dermed nesten alle språkområdene Aschehoug har oversatt fra siden 1964. Aschehoug har oversatt fra 20 forskjellige språkområder totalt i perioden 1964–2006. Den siste tittelen, nummer 59 i rekken, kommer ut våren 2007, og dermed avslutter Aschehoug sin Nova-serie.

¹⁴ Kilde: Marit Notaker i et intervju våren 2007.

Den siste tittelen er for øvrig Xavies Cercas - *Salaminas stridsmenn*, som blir oversatt fra spansk av Christian Rugstad. Det er de store vestlige og kolonimaktens språk som står for flesteparten av utgivelsene i Nova-serien. Hovedspråket er engelsk, tett fulgt av fransk, med henholdsvis 12 og 11 titler. Til sammen står disse to språkene for 40 % av alle utgivelsene i Nova-serien. Dersom vi tar med de neste plassene: tysk, italiensk, spansk, portugisisk og finsk er vi oppe i 45 utgivelser og 77 % av alle utgivelsene. Det gjenstår dermed 13 titler fordelt over ti språkområder. Blant disse språkområdene finne vi blant annet ungarsk, persisk, kinesisk og polsk, språk som Aschehoug har viet lite eller ingenting til i sin generelle utgivelsesprofil. Det er likevel vanskelig å si hvorvidt Nova-serien har hatt noen innvirkning på Aschehougs valg av språkområder siden vi snakker om så få titler. Aschehoug er også forlaget med færreste oversettelser i min oversikt. Likevel er spredningen prosentvis langt bedre i Nova-serien enn den er i den generelle utgivelsesprofilen der 59 % av alle titlene er oversatt fra engelsk siste tiår.

I perioden 1986–1995 var 67 % av Aschehougs oversatte skjønnlitteratur oversatt fra engelsk. Nå er altså tallet lavere og spredningen større. Innenfor Nova-serien har det blitt åpnet videre dører for verdensdiktningen enn hva som er tilfelle i den generelle utgivelsesprofilen. Kvalitetskriteriene er strengere innenfor en slik serie, noe som ofte gir utfall i at bøker fra mindre populære språkområder blir valgt. Viktige bøker er ikke nødvendigvis populære bøker. Når serien nå legges ned, forsvinner forpliktelsen Aschehoug hadde lovt publikum for hver ny utgivelse innenfor Nova-serien. En kvalitetsserie gir en redaktør eller konsulent friheten til å velge mer smal og kresen litteratur. Det er som regel ikke så veldig lønnsomt fra forlagets side, men utgivelser basert på slike kriterier får lettere støtte, og bøkene kan selge over lang tid.

5.4 De små og de mellomstore forlagene

Statistikken viser at Gyldendal er størst på feltet for oversatt skjønnlitteratur, mens Cappelen og Aschehoug kommer på henholdsvis andre- og tredjeplass. Ser man på tabell 6 og kolonnen med tall fra Den Norske Forleggerforeningen, er småforlagenes inntog svært tydelig i siste tiår. Tiden der de tre store forlagene hadde mer enn halvparten av markedet er forbi, og konkurransen har blitt mye større. I bransjestatistikken til DNF vil man finne ut at det i 1999 var 19 forlag som rapporterte inn titler innen kategorien "Oversatt skjønnlitteratur for voksne"; i 2005 er dette antallet oppe i 35¹⁵. Dette er altså 16 flere forlag som konkurrer om bestselgere og støtteordninger i 2005, enn hva som var tilfelle i 1999.

En del av disse forlagene er riktignok svært små, men det har også dukket opp forlag som har vist seg å klare seg godt i dette markedet, og som stadig gir ut flere titler. Et relevant eksempel er Bazar Forlag som har skapt salgsrekorder med sine oversettelser av brasilianske Paulo Coelho og amerikanske Dan Brown. Et annet eksempel er mediekonsernet Schibsted som riktignok ikke er nytt, men som i senere tid har begynt å gi ut oversatt skjønnlitteratur for voksne. De har hatt stor suksess med romanen *Drageløperen*(2003) av Khaled Hosseini. *Drageløperen* var Schibsteds første oversatte utgivelse innen oversatt skjønnlitteratur for voksne, og det knyttet enda større forventninger til andreromanen *Tusen strålende soler*, som ventes komme ut i juni 2007 (Mathiassen 2007).

N.W. Damm & Søn er også et av forlagene som i senere tid har utvidet sin portefølje til å nå også omfatte oversatt skjønnlitteratur for voksne. Alle disse tre forlagene har det til felles, at de satser på kommersiell litteratur med stor folkelig appell; litteratur som sjeldent gjør seg berettiget av noen støtteordninger.

Det finnes også andre typer småforlag som konkurrerer i et helt annet sjikt. For disse forlagene er støtteordninger svært viktig. Det største av disse er Pax forlag, som med åtte utgivelser av oversatt skjønnlitteratur i 2005 nesten må kunne kalles et mellomstort forlag. Av Pax' åtte utgivelser i 2005, mottok fire av dem støtte. De resterende titlene kommer fra forfattere som allerede har skapt seg et marked og dermed selger godt også uten støtte. Dette gjelder da kjente forfattere som Haruki Murakami, Philip Roth, Rose Tremain og Louis de Bernières.

Solum Forlag er et lite forlag som flittig benytter seg av støtteordninger i forbindelse med deres oversatte romaner. Av seks romaner utgitt i 2005, mottok samtlige en eller annen form for støtte. Solums oversatte titler, i sær de innenfor Fabula-serien, har blitt karakterisert

¹⁵ Bransjestatistikken til DNF finnes tilgjengelig på <<http://www.forleggerforeningen.no/statestikk.html>> [Lesedato: 11. mai 2007].

som langselgere, fordi forfatterskapene er såpass viktige at de, ifølge forlagsdirektør Erik Solum, er eller burde ha vært, moderne klassikere (Hvaall 2007).

Et annet forlag som også er kjent for sine kvalitetsutgivelser, er Bokvennen Forlag. De konsentrerer seg om de såkalte ”glemte klassikerne” fra den europeiske kulturarven, og siden starten i 1988 har en rekke viktige romaner kommet ut fra dette forlaget (Jenssen 1992). Bokvennen er også et av forlagene som i stor grad blir bevilget støtte til sine utgivelser; begge romanene som kom ut på forlaget i 2005 ble kjøpt inn av innkjøpsordningen.

Det finnes langt flere forlag som opererer innenfor dette feltet, men per dags dato er de nevnte etter mitt skjønn trolig de viktigste. Jeg har unnlatt å nevne forlag som Tiden og Oktober, da de er eid av henholdsvis Gyldendal og Aschehoug, og dermed ikke kan anses som like selvstendige som de nevnte. I tabell 6 er antall titler utgitt hos Gyldendal, Aschehoug og Cappelen målt opp mot samtlige titler rapportert inn til Den Norske Forleggerforeningen innenfor feltet for oversatt skjønnlitteratur for voksne. Her kan vi tydelig se hvordan Gyldendal, Aschehoug og Cappelen har stått for over halvparten av alle titlene rapportert inn til DNF, men det er også tydelig de nevnte forlagene hadde mer av markedet før, enn hva som er tilfelle de siste år.

Tabell 6.¹⁶ Samlet antall titler fra DNFs medlemsforlag sammenlignet med de utvalgte forlagenes utgivelser. Kilde: Bransjestatistikk DNF.

Gyldendal, Aschehoug og Cappelen's oversatte utgivelser av skjønnlitteratur for voksne 1964 - 2005					
År	Gyldendal	Aschehoug	Cappelen	Totalt antall titler	Totalt DNF
1964	13	8	12	33	83
1965	12	13	14	39	79
1966	12	9	15	36	82
1967	20	10	10	40	114
1968	11	15	7	33	88
1969	14	18	10	42	86
1970	16	10	6	32	80
1971	26	11	6	43	80
1972	32	7	5	44	86
1973	18	11	4	33	89
1974	36	7	10	53	84
1975	18	9	19	46	79
1976	30	8	12	50	71
1977	29	12	19	60	84
1978	28	16	25	69	101
1979	41	15	26	82	105
1980	27	11	22	60	106
1981	26	17	22	65	115
1982	42	16	21	79	153
1983	48	13	17	78	128
1984	30	12	18	60	106
1985	33	14	18	65	118
1986	40	12	24	76	125
1987	36	20	23	79	149
1988	34	20	23	77	164
1989	32	12	21	65	113
1990	40	17	24	81	143
1991	34	23	29	86	145
1992	36	24	26	86	139
1993	44	22	27	93	170
1994	47	22	30	99	205
1995	45	22	30	97	216
1996	47	20	29	96	244
1997	44	22	30	96	
1998	44	20	26	90	
1999	43	18	29	90	
2000	34	18	30	82	
2001	33	19	32	84	
2002	40	14	30	84	271
2003	45	22	34	101	284
2004	39	22	34	95	320
2005	47	27	35	109	347
2006	48	18	36	102	
Sum:	1414	676	920	3010	5152

¹⁶ I perioden 1997–2001 finnes det dessverre ingen statistikk over oversatte utgivelser hos DNFs medlemsforlag. Tallene fra Gyldendal, Aschehoug og Cappelen er imidlertid relativt stabile i denne perioden. Det er dermed nærliggende å tolke at eventuelle tall fra DNF også ville ha vært det.

6. Konklusjon

Innledningsvis i denne oppgaven skisserte jeg hva jeg ønsket å finne ut med en slik undersøkelse jeg nå har foretatt. Det høver seg å gjenta dette nå. Jeg ønsket altså å finne ut hvilket forlag som har gitt ut mest oversatt skjønnlitteratur fra 1964 og frem til 2006, hvilket forlag som har dekket flest språkområder; jeg ønsket også å finne ut hvilke språkområder som har dominert ved de ulike forlagene. Funnene er som følger: Gyldendal Norsk Forlag har gitt ut desidert flest titler innen oversatt skjønnlitteratur. Tabell 6 viser 1414 nye utgivelser siden 1964. Gyldendal er også forlaget som har dekket flest språkområder. Tabell 3 viser 30 ulike språkområder. Når det gjelder fordelingen av språkområder innenfor de enkelte forlag, har jeg redegjort for dette i tabell 3, 4 og 5, og i de tilhørende kapitler. Jeg har også summert disse tre tabellene for å få en samlet oversikt over Gyldendal, Aschehoug og Cappelens oversatte utgivelser. Resultatene av dette finnes i tabell 7.

Jeg formulerte også en hypotese som hevdet at oversettelseslitteraturen stadig har strukket seg mot nye språkområder. Noe av grunnen til dette mente jeg kunne skyldes de oversatte kvalitetsseriene, der det satses mer på smale språk. Tabellene i denne oppgaven viser klart at det oversettes fra langt flere språk nå enn før, så en utvikling har definitivt funnet sted. Jeg har også avdekket at de oversatte kvalitetsseriene ved mine utvalgte forlag har en større prosentvis spredning i språk enn hva som er tilfelle med den generelle utgivelsesprofilen. Dette kan indikere at slike serier er viktige for at forlag skal tørre å satse på ukjente land og språkområder.

Tabell 7. Samlet oversikt over språkområdene Aschehoug, Cappelen og Gyldendal har oversatt skjønnlitteratur fra i perioden 1964–2006

Språklig spredning Aschehoug, Cappelen og Gyldendal 1964 - 2006					
Språk:	1964 - 1975	1976 - 1985	1986 - 1995	1996 - 2006	Totalt
Engelsk	273	359	485	616	1733
Svensk	50	81	77	95	303
Tysk	51	57	42	59	209
Fransk	24	40	44	54	162
Dansk	15	38	40	33	126
Spansk	6	26	39	45	116
Italiensk	12	9	18	13	52
Russisk	5	13	16	10	44
Nederlandsk	5	3	11	17	36
Portugisisk	1	4	12	18	35
Finsk	4	7	9	8	28
Islandsk	1	2	7	13	23
Polsk	7	4	5	4	20
Tsjekkisk	1	7	6	3	17
Ungarsk	1	6	4	4	15
Hebraisk	2	2	4	5	13
Tyrkisk	0	1	2	8	11
Gresk	8	3	0	0	11
Arabisk	1	0	2	3	6
Serbisk	0	1	3	2	6
Estisk	0	0	4	1	5
Kinesisk	0	1	2	2	5
Japansk	0	0	2	1	3
Katalansk	0	1	2	0	3
Afrikaans	0	1	1	0	2
Kroatisk	0	0	0	2	2
Pali	0	0	0	2	2
Persisk	0	0	0	2	2
Rumensk	0	0	1	1	2
Bulgarsk	0	1	0	0	1
Galicisk	0	0	0	1	1
Irsk	0	1	0	0	1
Litauisk	0	0	0	1	1
Sum:	467	668	838	1023	2996

Det har siden 1964 blitt oversatt fra 33 forskjellige språk ved de nevnte forlag. Tallenes tale er klar; det har blitt oversatt mest fra engelsk, dernest svensk, tysk, fransk, dansk og spansk. Alle de nevnte språkområdene er representert med flere enn 100 titler, så vi kan trygt si at dette dreier seg om mange forfattere og forfatterskap. Det kommer også frem hvilke språkområder som er på vei frem og hvilke som er på hell. Spesielt tydelig er dette med hensyn til

språkområdene tysk og spansk. Tysk er på hell med bare 5 % av utgivelsene, mot over 10 % i perioden 1964–1975. Det er primært Gyldendal som fortsatt satser på oversettelser fra det tyskspråklige området. De andre to forlagene har knapt noe tysk litteratur i det hele tatt blant sine utgivelser.

Spansk står i en særstilling historisk sett, mye på grunn av Franco-tiden som i stor grad hindret spredningen av spansk litteratur, men også fordi vestlige utgivelsesland ikke var vendt mot de spansktalende områder før 1970-tallet. Det var da den latinamerikanske bølgen med sin magiske realisme fikk satt spansk litteratur på kartet, og spesielt én bok gjorde gjennombruddet mulig: Gabriel García Márquez' *Hundre års ensomhet*. Denne kom på Gyldendal i 1970; i 1982 fikk Marquez nobelprisen i litteratur for sitt forfatterskap. Bølgen av latinamerikansk og spansk litteratur fra 1970-tallet og utover kan forklares delvis med slutten på Franco-tidens fascisme, men også med en blomstring i produktivitet fra latin-Amerika, på lignende måte som det var en blomstring i amerikansk litteratur i perioden 1920–1930. Den spanske magiske realismen, først representert ved Márquez, var noe nytt som den samlede bokstrømmen tok til seg, Norge inkludert.

Når det gjelder de asiatiske språkområdene, er utvalget hos mine utvalgte forlag påfallende lite. Gyldendal hadde en kinesisk tittel i Den gule serie, hvilket var en bragd med tanke på hvor tidlig det var, men det skulle ikke vise seg å bli noen åpner til disse språkområdene. Åtte titler representerer hele det asiatiske alibiet til Aschehoug, Cappelen og Gyldendal fra 1964 og frem til 1975, hvor russisk var det største språket i denne kategorien. I neste periode, som strekker seg fra 1976–1985, finner vi fire asiatiske språk: russisk, hebraisk, tyrkisk og kinesisk. Russisk dominerer fullstendig med 16 titler, ellers er de andre titlene som rariteter å regne, kun representert med to eller færre titler. I årene 1986–1995 begynner ting så smått å skje. Japansk, kinesisk, hebraisk, arabisk, tyrkisk og russisk er nå språkområder representert med to eller flere titler, og samlet utgjør dette til sammen 28 titler fra Asia. Russisk er fortsatt hovedspråket med 16 av disse titlene, så det er i denne perioden fortsatt ikke snakk om et voldsomt fokus på asiatisk litteratur, men det er en klar økning i forhold til forrige periode. Persisk, pali, japansk, kinesisk, arabisk, tyrkisk, hebraisk og russisk representerer de asiatiske språkområdene Aschehoug, Cappelen og Gyldendal har oversatt skjønnlitteratur fra i senere tid, og det faktum at flere av titlene har kommet i 2005 og 2006, tyder på at disse områdene nå er i ferd med å åpne seg. Litteratur fra disse språkområdene er høyt prioritert hos Aschehoug, Cappelen og Gyldendal i dag, og det av flere grunner. Ikke bare er det et fokus på Midtøsten i nyhetene, men innvandringen fra disse områdene har skapt

et behov som ikke fantes tidligere. Et behov som blant annet har satt i gang Mosaikk-programmet.

I 2007 er tilbudet av profesjonelle oversettere vesentlig bedre enn det var på 1960-tallet. Norsk Oversetterforening oppgir på sine sider at det nå oversettes fra 47 forskjellige språk blant de som er registrert som medlemmer¹⁷.

Når det gjelder ekstern påvirkning, så har agenter og scouter svært mye å si i dag. Scoutene informerer om hvilke titler som har blitt kjøpt inn av andre land, og av forlag med lignende profil som de norske. Under bokmessen i Frankfurt møtes redaktører, agenter, scouter og andre innenfor bokbransjen, og det hersker helt klart en kollektiv enighet rundt hvilke titler som anses som mest ettertraktede; dette er titler som forventes å bli kommende bestselgere. Denne såkalte "Frankfurt-hypen" er både forførende og farlig; ikke sjelden blir populære titler solgt for svært høye summer, og senere viser de seg likevel å selge dårlig. Salgene går svært raskt for seg i dag, og man har ikke god nok tid til å vurdere bøkene før de kjøpes inn. Dette kan lett føre til at forlag satser mindre på det usikre, og tar flere kjappe og "sikre" valg. For hvem tør vel oversette forfattere og bøker ingen har hørt om?

¹⁷ Kilde: Norsk Oversetterforening. www.oversetterforeningen.no [02.05.2007]

Litteraturliste:

Primærmateriale:

Gyldendals forlagskataloger 1929–2006

Aschehougs forlagskataloger 1929–2006

Cappelens forlagskataloger 1947–2006

Den Norske Forleggerforeningen. Bransjestatistikk 1964–1996 og 2002–2005.

Sekundærmateriale:

Andreassen, Trond. 2006. *Bok-Norge: En litteratursosiologisk oversikt*. Universitetsforlaget. Oslo

Børje, Maria. 2006. "Forlag anklages for islamisering". *Dagbladet*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.dagbladet.no/kultur/2006/08/28/475110.html> [15.05.2007]

Evensmo, Sigurd. 1974. *Gyldendal og gyldendøler*. Gyldendal. Oslo

Hageberg, Otto. 2000. "NEKROLOG Erling Nielsen". *Aftenposten*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.retriever-info.com/services/archive.html> Søkestreng: Erling Nielsen [15.05.2007]

Haugen, Karin. 2005. "Språklig mangfold vinner". *Dagsavisen*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.dagsavisen.no/kultur/article1411660.ece> [14.11.2006].

Hoel, Sigurd. 1939. *50 gule*. Gyldendal. Oslo

Hoel, Sigurd. 1959. *De siste 51 gule*. Gyldendal. Oslo

Hvaal, Sidsel. 2007. "Hev blikket". *Ny Tid*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.nytid.no/index.php?sk=7&id=3894> [15.05.2007]

Iversen, Lars. 1983. *Om utenlands diktning i Norge 1926–1983: En studie av fem serier av oversatt skjønnlitteratur*. Hovedoppgave. Universitetet i Bergen

Jenssen, Hugo Lauritz. 1992. "Støvsuger gamle mestre". *Dagens Næringsliv Morgen*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.retriever-info.com/services/archive.html> Søkestreng: Bokvennen Forlag. [21.05.2007]

Kjærstad, Jan. 2006. "Til oversetternes pris". *Aftenposten*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article1437589.ece> [15.12.2006].

Mathiassen, Jorid. 2007. "Ny salgssuksess for Scibsted Forlagene?". *Bok og Samfunn*. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.bokogsamfunn.no/Nettutgaven/125852> [15.05.2007]

- Mork, Geir. 1996. "Forord". Gordon Hølmebakk. *Den gode strid*. Gyldendal. Oslo
- Naper, Cecilie. 1997. *Lesestoff eller hyllefyll? Søkelys på ordningen for ny norsk skjønnlitteratur*. HiO-rapport 1997 nr 5. Oslo
- Ringdal, Nils Johan. 1995. *Kardinaler og kremmere: norske forleggere gjennom hundre år: Den norske forleggerforening 1895–1995*. Den norske forleggerforening. Oslo
- Risvik, Kjell: 2001. "Med andre ord". *Universitas* 25.04.2001. [online]. Tilgjengelig fra: <http://www.universitas.no/?sak=659> [12.10.2007]
- Skyum-Nielsen, Erik. 1997. *Den oversatte klassiker: tre essays om litterær traditionsformidling*. Det Kongelige Bibliotek. København
- Statens Bibliotektilsyn. 1995. *Beslaglagte bøker*. Biblioteksentralen. Oslo
- Tveterås, Harald L. 1972. *Et norsk kulturforlag gjennom hundre år: Aschehoug 1872–1972*. Aschehoug. Oslo
- Tveterås, Harald L. 1979. *I pakt med tiden: Cappelen gjennom 150 år: 1829–1979*. Cappelen. Oslo

Intervjuer:

Fra Aschehoug: Marit Notaker

Fra Cappelen: Aase Gjerdrum

Fra Gyldendal: Gordon Hølmebakk og Janneken Øverland

Nettressurser:

Wikipedia. http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page. oppslagsord: "Frankfurt book fair"

http://en.wikipedia.org/wiki/Frankfurt_Book_Fair [02.09.2006]

Gyldendal Norsk Forlag, *Marg*.

http://www.gyldendal.no/new/default.asp?ID_Publisher=6&ID_Category=F3B3C4E0806E174AC12570700048626C> [11.11.2006]

Kulturrådet

http://www.kulturrad.no/fagomrader/litteratur/innkjopsordninger/oversatt_sjonnlitteratur/ [12.05.2007]

Oversetterforeningen

<http://www.oversetterforeningen.no/index.php?name=Avtaler/Innkjopsordningen.html> [13.05.2007]